

KACHLOVÝ SOUBOR Z 15. AŽ 16. STOLETÍ Z HRADU LICHNICE

Katalog a analýza sbírky Městského muzea Čáslav

Kateřina ROSULKOVÁ

Zřícenina hradu Lichnice se rozkládá na skalnatém návrší Železných hor v k.ú. Podhradí, obec Třemošnice, okres Chrudim.¹⁾ Historii hradu, jejíž kapitoly se začaly psát v polovině 13. století, se věnovala řada autorů.²⁾

Soubor kachlů z hradu Lichnice je uložen v Regionálním muzeu v Chrudimi a hlavní část v Městském muzeu Čáslav. Článek se bude věnovat souboru kachlů deponovanému v čáslavském muzeu, konkrétně části, která byla prokazatelně nalezena na hradě Lichnice. Soubor nebyl dosud detailněji vyhodnocen.³⁾

Kachle byly objeveny při výkopech prováděných od třicátých let 20. století Klubem československých turistů pod vedením inženýra Jana Friče. Během stavebních prací byly nalezeny četné zlomky z 15. a 16. století.⁴⁾ Způsob provedení výkopů odkryl výzkum v oblasti jižního nároží v roce 2004. Při něm byl objeven výkop, který lze nejspíš interpretovat jako sondážní výkop z období oprav hradu ve 30. a 40. letech 20. století. Mezi

1) Zde předkládaný text vychází z bakalářské práce Hmotná kultura hradu Lichnice, obhájené na Historickém ústavu Univerzity Pardubice roku 2012. Za podněty a pomoc při zpracování patří mé velké díky panu Janu Frolíkovi a Jiřímu Siglovi.

2) August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, I., Praha 1993 (3. vydání). Tomáš ŠIMEK a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI.: Východní Čechy*, Praha 1989. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, 2. vyd, Praha 2000.

3) Základní vyhodnocení provedl Zdeněk Hazlbauer in: Zdeněk HAZLBAUER, *Evidenční karty s podrobnými ikonografickými a technickými popisy všech kachlových artefaktů čáslavské muzejní sbírky*, 1991–1995, Archiv Městského muzea Čáslav. Tyto karty byly použity k sestavení katalogu v příloze článku.

4) Jan FRÍČ, *Jak jsme odkrývali hrad Lichnici*, Časopis turistů 54, 1942, s. 24–25.

nálezy z výplně výkopu byly i větší fragmenty kachlů, což nasvědčuje tomu, že se během prací spojenými s opravami vybíraly pouze nálezově zajímavé předměty.⁵⁾

Správně určený původ kachlů prokazuje stará Fričova fotografie (obr. 45), na níž je zachycen větší počet kachlů v muzejní expoziční skříni, která nese označení „Vykopávky na Lichnici“, kde lze jednotlivé kachle spolehlivě rozeznat.⁶⁾

Na základě nálezů reliéfních kachlů na Lichnici byla v Městském muzeu Čáslav postavena replika pozdně gotických kamen z přelomu 15. a 16. století.⁷⁾

Mimo dále rozebírané kachle patří do souboru i několik zlomků, přesahujících svým významem hranice českého kulturního prostředí. Zlomky mají své analogie v uherském Budíně. Z celého souboru kachlů z Lichnice jsou tyto zlomky vzhledem k technické a výtvarné stránce nejkvalitnější a představují nejmladší gotický stupeň. Výrobní centrum bylo nejspíše položeno na území Uher. Na Lichnici se mohly kachle dostat tak, že byly zhotoveny z přivezeného kadlubu, nebo byly přivezeny už hotové, což je vyvráceno velkou křehkostí zboží.⁸⁾

1. Ikonografie kachlů

Náměty na kachlích odrážejí myšlení dané doby včetně filozofických, náboženských a morálních názorů pořizovatele kamen. V gotice jsou to především náboženské náměty, které vycházejí ze Starého a Nového zákona jako například scény ze života Adama a Evy, zobrazení Ježíše a různých světců, starozákonních proroků či fantastických lidských a zvířecích postav. Obzvláště početné jsou kachle s heraldickými motivy. Renesanční období přináší motivy lidských vlastností, smyslů i zobrazení reálných vládců.⁹⁾ Renesance totiž přinesla změnu myšlení, uvolnění vžitých představ před-

5) Jan FROLÍK, *Archeologický výzkum na hradě Lichnice (k.ú. Podhradí) v roce 2004*, Castellologica Bohemica 10, Praha 2006, s. 363–372.

6) Jan FROLÍK – Zdeněk HAZLBAUER – Alena RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod Medků a jeho kamnářské výrobky*, Archaeologia historica (dále ArchHist) 20, 1995, s. 531.

7) Zdeněk HAZLBAUER, *Poznámky k metodice stavebních konstrukcí replik gotických a renesančních kachlových kamen pro účely historických expozic v České republice*, Památky středních Čech 15/2, 2001, s. 20.

8) Zdeněk SMETÁNKA, *Základy uhersko-česko-polské skupiny*, Památky archeologické 52, 1961, č. 2, s. 592–596.

9) Jan FROLÍK – Zdeněk HAZLBAUER – Petr CHARVÁT – Radka ŠUMBEROVÁ – Martin TOMÁŠEK, *Čáslav – místo pro život: Svědectví archeologie*, Praha 1999, s. 53.

chozího období na výtvarné vyjádření, rozšíření námětového rejstříku a odlišného pojetí ztvárnění lidských postav.¹⁰⁾ Při výběru námětů měla po celý středověk a raný novověk největší vliv katolická církev.¹¹⁾

Při výkladu jednotlivých motivů je třeba brát v potaz fakt, že význam scény se může výrazně prohloubit zasazením motivu do celkového obrazu kamen. Jednotlivé motivy středověkých kachlů musíme chápat jako části příběhu, jehož ideové poselství se naplňuje spojením jednotlivých částí do logického celku. Opakováním motivů na kamnech bylo dosaženo vyšší důležitosti a věrohodnosti. Pro středověkého člověka bylo totiž opakování známých příběhů důkazem pravdivosti.¹²⁾

1. 1. Náboženské motivy

Náboženské přesvědčení nacházelo svůj odraz ve všech oblastech umění. Významnou roli sehrála i gotická kamna, na jejichž reliéfních plochách se začalo postupně objevovat velké množství náboženských námětů. Kachle v době, kdy většina obyvatel naší země neuměla číst, sloužily jako každodenně všem přístupná „obrazová učebnice náboženství“. Tyto motivy kachlů se masově rozšířily po celém území Čech.¹³⁾

Všechny české gotické kachle s náboženskými motivy se vyznačují podobnými rysy. Je zřetelně zvýrazněn vertikální rozměr zobrazených osob, zvířat a předmětů nad horizontálním rozměrem. Postavy jsou ve strnulých postojích, zobrazované z profilu a hlavou en face. Oči jsou na kachlích podány jakoby vypoulené a vlasy bývají rovnoběžně ryté nebo stylizované do kudrlinek. Postavy jsou často v porovnání, například se zvířaty, pravděpodobně pro zdůraznění významu výrazně větší. Určení totožnosti osob mnohdy napomáhají zobrazené atributy nebo někdy přítomná „mluvící páska“.¹⁴⁾

Kachle s touto tematikou zcela převažují množstvím svých výrobků v domácí kamnářské produkci gotického období. Až od poloviny 15. století se začínají objevovat kachle i s motivy profánního charakteru.¹⁵⁾

10) Julie RICHTEROVÁ, *Středověké kachle*, Praha 1982, s. 19.

11) Irena LOSKOTOVÁ, *Ikongrafie středověkých kachlů jako pramen lidové kultury*, in: *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury*, Brno 2006, s. 109.

12) *Tamtéž*, s. 112–118.

13) Zdeněk HAZLBAUER, *Náboženské motivy na českých gotických reliéfních kachlích*, *ArchHist* 21, 1996, s. 465.

14) *Tamtéž*, s. 466.

15) *Tamtéž*, s. 478.

Téma je rozděleno na čtyři typy motivů – starozákonní motivy, novozákonní motivy, svatí a ostatní motivy s náboženskou tematikou. První tři typy motivů jsou už víceméně ustálené, čtvrtý typ někdy reaguje na dobové aktuální dění v církvi.¹⁶⁾

1. 1. 2. Starozákonní motivy

K 603, K 607, K 608, K 609: Proroci (obr. 38, 42, 43 a 44)

Na těchto kachlích je část nápisové pásky s písmeny nebo jen část lidské postavy, která zřejmě představuje motiv proroků. Bližšímu určení zabránila zlomkovitost kachlů.

Starozákonní proroci představují rozsáhlou skupinu pozdně gotických kachlů, na nichž jsou zobrazeny různé polopostavy většinou starších mužů. Na tomto typu kachlů je vždy umístěna i mluvící páska, na které je uvedený text výjimečně čitelný. Existuje mnoho ikonografických typů této kachle, které se dále rozdělují na několik variant.¹⁷⁾ Kachle s tímto motivem jsou všeobecně datovány do období počínající renesance.¹⁸⁾

1. 1. 3. Novozákonní motivy

K 60: Kristus u očištění (obr. 20)

Na tomto kachli je zachycen námět sestoupení do pekel, jenž představuje jednu ze scén cyklu umučení Krista. Důvodem Kristova posmrtného sestoupení do pekel bylo vykoupení a vysvobození duší spravedlivých Starého zákona, kterým bylo dosud vykázáno místo v podsvětí.¹⁹⁾ Jednalo se o osoby žijící v dobách, kterým se nedostávalo dobrodiní křesťanských svátostí. Podsvětí jim bylo vykázáno do doby, než je přišel vykoupit Kristus. Toto křesťanské dogma, sestoupení Krista do pekel, nemá jasný biblický podklad a stalo se článkem víry až ve 4. století.²⁰⁾

Ústředním motivem reliéfu je postava Krista, který drží v levé ruce korouhev vzkříšení a vysvobozuje vyvolené. Vlevo stojí už vysvobozený Adam a Eva. Ti patří v námětu sestoupení do pekel mezi nejčastěji zpodob-

16) Čeněk PAVLÍK – Michal VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*, Praha 2004, s. 27.

17) Z. HAZLBAUER, *Náboženské motivy*, s. 476.

18) Zdeněk HAZLBAUER – Jaroslav KOS, *Nový typ pozdně středověkého kachle z dílny chrudimského hrnčíře Medka*, Chrudimský vlastivědný sborník (dále ChrudVS) 9, 2005, s. 43.

19) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 43.

20) James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 2008, s. 404–405.

ňované. Vpravo jsou obrysy prolomené brány do pekla a vzadu pekelné plameny. Vpravo nahoře se marně pokouší bránit přemožený ďábel. Předloha tohoto ztvárnění je uložena v Zemském muzeu v Horních Rakousích na zámku v Linci.²¹⁾

K 40: Kristus (obr. 10)

Kachel nese tři samostatné motivy spojené ideou obětování. Kromě ukřižování Krista umístěného uprostřed scény je to vlevo oběť Abrahamova a vpravo vyvýšení měděného hada.²²⁾

Ukřižování Ježíše je ústředním námětem křesťanství a představuje symbolické sebeobětování za prvotní hřích.²³⁾ Motiv nese řadu symbolů, například kříž je synonymem křesťanství a je na něm umístěna tabulka s nápisem INRI, kterou nechal zhotovit Pilát. Nápis INRI je zkratkou latinských slov „Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum“ a znamená „Ježíš Nazaretský, král Židů“.²⁴⁾ Ježíš má hlavu skloněnou k pravému rameni a má na sobě tenký pruh látky přetáhnutý přes pas a rozkrok.²⁵⁾

Vlevo je vedlejší motiv oběť Abrahamova. Abraham byl prvním biblickým patriarchou a ve velmi vysokém věku ho Bůh obdaroval synem. Bůh chtěl poté vyzkoušet Abrahamovu víru, a tak mu přikázal obětovat syna Izáka.²⁶⁾ „*A když přišli k místu, o němž mu byl mluvil Bůh, udělal tu Abraham oltář, ... I vztáhl Abraham ruku svou, a vzal meč, aby zabil syna svého. Tedy zavolal na něho anděl Hospodinův s nebe a řekl: Abraham, Abraham! Kterýžto odpověděl: Aj, já. I řekl jemu: Nevztahuj ruky své na dítě, aniž mu co čin: neboť jsem již poznal, že se Boha bojíš, když jsi neodpustil synu svému, jedinému svému pro mne.*“ (Gn 22, 9–12)²⁷⁾ Anděl představoval božího posla a zprostředkovatele božské vůle.²⁸⁾

Námět Abrahamovi zamýšlené oběti zaujímá ústřední místo ve středověkém srovnávání starozákonních a novozákonních témat. Šlo o předobraz ukřižování, tedy obětování Krista Bohem otcem.²⁹⁾ Ústřední postavou motivu je stojící Abraham, který je podán zepředu, je oblečen ve zvláštním

21) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 43.

22) *Tamtéž*, s. 43.

23) Zdeněk HAZLBAUER, *Krása středověkých kamen*, Praha 1998, s. 113.

24) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 42.

25) J. HALL, *Slovník*, s. 458.

26) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 32.

27) *Bibli svatá aneb Všecka svatá písma Starého i Nového zákona*, Praha, 1949.

28) J. HALL, *Slovník*, s. 47.

29) *Tamtéž*, s. 34.

pláští a na hlavě má jednoduchou čepici. V pravici drží meč a levou ruku má položenou na hlavě klečícího Izáka, jenž se modlí. Anděl zadržuje hrot Abrahamova meče. Tato podoba odpovídá dalším podobným uměleckým zpracováním, chybí zde ovšem obvyklý oltář, kde mělo dojít k oběti. Obdobná scéna je známá z renesančních kachlů, jejichž výtvarné zpracování odpovídá období druhé poloviny 16. století.³⁰⁾

Vpravo je umístěný další vedlejší motiv, a to povýšení bronzového hada, který má souvislost s jistou starozákonní událostí. Když vedl Mojžíš židovský lid z egyptského otroctví, začal být lid po dlouhé cestě pouští nespokojený.³¹⁾ „*A mluvil lid proti Bohu a proti Mojžíšovi: Proč jste vyvedli nás z Egypta, abychom zemřeli na poušti? Nebo ani vody není, a duše naše chléb tento ničemný sobě již zošklivila. Protož dopustil Hospodin na lid hady ohnivé, kteříž jej štípali, tak že množství lidu zemřelo z Izraele. Tedy přišel lid k Mojžíšovi a řekli: Zhřešili jsme, nebo jsme mluvili proti Hospodinu a proti tobě; modl se Hospodinu, ať odejme od nás ty hady. I modlil se Mojžíš za lid. I řekl Hospodin Mojžíšovi: Udělej sobě hada podobného těm ohnivým, a vyzdvihni jej na sochu; a každý uštknutý, když pohledí na něj, živ bude.*“ (Nu 21, 5–8)³²⁾ Mojžíš hada připevnil na žerd' ve tvaru T a záhy se ukázalo, že had má zázračný záchraňující účinek.³³⁾ Také na tomto kachli je na tyči ve tvaru T obtočený had. Kolem tyče jsou uštknutí lidé. Námět bronzového hada býval ve středověku srovnáván s ukřižovaným Ježíšem.³⁴⁾

1. 1. 4. Svati

K 25: Sv. Jiří na koni (obr. 4)

Svatý Jiří žil údajně ve 3. století v oblasti dnešního Turecka. Z důvodu šíření křesťanství byl s'at, a tak se stal mučedníkem. Váže se k němu řada legend, z nichž nejznámější je Zlatá legenda. Ta vypráví, že Jiří byl nejdřív voják a poté tribun v římském vojsku. Kraj v Libyi trápil drak, který vyžadoval nejprve dvě ovce denně a posléze lidské oběti určené losem. Jednou tento los určil princeznu. Když byla princezna předložena drakovi, objevil se Jiří a zaútočil na draka kopím, svázal ho princezniným pásem a přivedl do města. Jiří slíbil králi draka zabít, pokud se od něj nechají všichni pokřtít. Když tak učinili, Jiří splnil slib a draka s'al.³⁵⁾

30) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 53–54.

31) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 32.

32) *Biblií svatá aneb Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona.*

33) J. HALL, *Slovník*, s. 284.

34) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 56.

35) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 50.

Sv. Jiří se řadí mezi nejčastěji zobrazované světce na českých kachlích. Jsou zjištěny dvě základní ikonografické varianty motivu sv. Jiří – pěší a jezdecká. Na kachli je zobrazena nejběžnější varianta motivu sv. Jiří, kde světec coby křesťanský rytíř, bojuje ze sedla koně s drakem. Drak, symbol zla a pohanství, leží převalený na zádech pod kopyty koně a je probodnut kopím. Otevřená dračí tlama ztvárňuje motiv pekelné brány pohlcující hříšníky.³⁶⁾ Vlevo od scény Jiřího, držícího v obou rukách kopí zabodnuté do dvounohého draka, je zobrazena modlící se princezna, symbolizující dobro a církev.³⁷⁾ Kachel vyniká koněm grošákem.³⁸⁾

K 74: Sv. Scholastica (obr. 30)

Scholastika, žijící kolem roku 480 až 543, byla řeholnice a sestra sv. Benedikta. O jejím životě je velmi málo informací a jsou převzaty z Dialogů sv. Řehoře Velikého. Scholastika byla už v ranném věku zaslíbena Bohu, ale zřejmě dál žila v domě rodičů. Později žila poblíž Monte Cassina. Sourozenci se jednou za rok setkávali v domě blízko kláštera. Při posledním setkání prý Scholastika přemlouvala bratra, aby zůstal přes noc. Když Benedikt odmítl, začala se modlit a v tom najednou vypukla prudká bouřka. Benedikt už nemohl odejít. Tři dny poté zemřela a Benedikt byl později pohřben do hrobu se svou sestrou.³⁹⁾

Přestože Scholastika nesložila žádné sliby, bývá považována za první benediktinskou řeholnici. Když umírala, měl Benedikt vidění, jak její duše opouští tělo v podobě holubice.⁴⁰⁾ Na tomto výjevu ji na ruce sedí holubice.

1. 1. 5. Ostatní motivy s náboženskou tematikou

K 52: Anděl s kalichem (obr. 17), K 72: Anděl s křídly (obr. 28)

Celou plochu kachle zabírá postava anděla v bohatě zřaseně přepásané sukničce s křížkem na hlavě a široce roztaženými křídly neobvyklých rozměrů. V ohnutých rukách drží menší jednoduchý kalich.⁴¹⁾ Kalich je jedním z hlavních symbolů křesťanství, ale i husitské revoluce a reformačních církví. Nálezy reliéfů s kalichem v Táboře či Hradci Králově svědčí o vlivu

36) Vladimír BRYCH, *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*, Praha 2004, s. 15.

37) Dana MENOŠKOVÁ – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Krásy, která hřeje*, Uherské Hradiště 2008, s. 13.

38) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 50.

39) Donald ATTWATER, *Slovník svatých*, Vimperk 1993, s. 350–351.

40) J. HALL, *Slovník*, s. 406.

41) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 213.

husitství.⁴²⁾ Analogie tohoto kachle je uložena ve fragmentech ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi.⁴³⁾

K 39: Skupina osob pod stromem (obr. 9)

Motivem kachle je skupina osob na renesanční arkádě. Pod arkádou je latinský nápis „HONORE PATREM TUUM ET MATREM TUAM IIII“, znamenající „Cti otce svého a matku svou“, což jsou slova čtvrtého božího přikázání. Může se jednat o náboženský nebo vzhledem k nápisu mravoučný výjev.

Postavy jsou zasazeny do stylizovaného architektonického rámce. Ztvárnění oděvů je detailní (též kachel K 38 – obr. 8).⁴⁴⁾

K 38: Skupina žen (obr. 8)

Námětem kachle je skupina žen obklopených renesanční arkádou. Uprostřed postav sedí žena s obnaženými nohama, které zřejmě myje postava vpravo.⁴⁵⁾ Pravděpodobně se jedná o náboženský námět.

1. 2. Mytologické, alegorické a fantastické motivy

Tajemno a symboly byly ve středověku běžnou součástí života a promítaly se do všech oblastí lidského konání. Provázely člověka od narození až po jeho smrt. Právě tajemno a symbolika daly vzniknout postavám a jevům stvořených lidskou fantazií, které se na kachlích vyskytují společně s reálnými lidmi a zvířaty. Renesance se svým zájmem o antiku byla zastoupena alegorickými motivy.⁴⁶⁾

1. 2. 1. Fantastiční tvorové

K 50: Meluzína II. typu (obr. 15)

Mořská panna zvaná Meluzína patří k nejfrekventovanějším námětům na českých středověkých kachlích. Jde o bájného tvora s horní ženskou a dolní rybí polovinou těla.⁴⁷⁾

Středověká pověst o Meluzíně vypráví o jedné z dcer víly Persiny, jež byla potrestána za přečin proti otci králi z Albany. Vždy v sobotu se přeměňovala v mořskou pannu s rybím tělem. Meluzína si vzala za muže

42) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 57.

43) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 47.

44) D. MENOŠKOVÁ – Z. MĚŘÍNSKÝ, *Krásy*, s. 73.

45) Z. HAZLBAUER, *Evidenční karty, 1991–1995*, Archiv Městského muzea Čáslav.

46) D. MENOŠKOVÁ – Z. MĚŘÍNSKÝ, *Krásy*, s. 37.

47) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 79.

Raymonda de Poitiers, který se díky ní stal mocným a bohatým, ale nesměl ji nikdy v sobotu spatřit. Meluzína pak pro manžela a své děti vystavěla zámek Lusignan a tím se stala zakladatelkou tohoto rodu. Manžel jednoho dne podlehl zvědavosti a uviděl ji v očištné lázni. Meluzína zmizela v moři a zjevovala se pak na zámku jako poselkyně neštěstí, když lkavým voláním upozorňovala na smrt členů rodu Lusignan. Do Čech se motiv Meluzíny dostal jako odezva na písemné zpracování pověsti o Meluzině, a to přes potulné minnesengry a trubadúry. Oblibu motivu v Čechách podpořil příběh, podle něhož se jeden ze synů Meluzíny oženil s dcerou českého krále a stal se českým panovníkem. Další ze synů měl zase osvobodit dědičku lucemburského knížete a je tak považován za zakladatele lucemburské dynastie, která odvozuje svůj původ od víly Meluzíny.⁴⁸⁾

V některých výkladech je motiv chápán jako symbol boje dobra a zla, a proto je někdy přiřazován k náboženským motivům.⁴⁹⁾ Zlo zastupuje přestupek proti otci na počátku příběhu a na konci příběhu zase zvěstování smrti. Meluzína je naopak kladně spatřována jako zakladatelka rodu Lusignan, ale i jako rozmnožitelka pozemského bohatství a společenského významu rodu. Má i charakter matky trpitelky, což je dáno porušením slibu ze strany manžela a jejím odsouzením k ztracení a tajné péči o vlastní děti. Tento protipól dobra a zla je na kachlích symbolicky znázorněn dvěma součástmi spodní části těla.⁵⁰⁾

Námět má tři varianty odlišující se ztvárněním spodní části těla. První varianta zachycuje ženské tělo volně v pase přecházející ve dva rybí ocasy. Druhá varianta má ženské tělo oddělené od rybích těl. U třetí varianty je patrná gradace dramatickosti scény, kdy se ryby již nedotýkají torza královny těla, ale postavu pohlcují.⁵¹⁾

Meluzína má na kachlu pokaždé centrální pozici a ocas či rybí těla jsou ohnuty obloukovitě nahoru a Meluzína si je přidržuje vodorovně rozpaženými rukama. V zásadě jednotná koncepce vede k domněnce, že motiv hrnčíři vyráběli dle jednotné výtvarné předlohy, která po jisté úpravě jednotlivými výrobci získala na originalitě. Postava Meluzíny má obvykle charakteristické znaky pro ženské pohlaví jako stylizované poprsí, úprava vlasů či charakter oblečení. Postava je skoro vždy doplněna korunou. Tělo je pokryto šupinami a rybími ploutvemi.⁵²⁾

48) Zdeněk HAZLBAUER, *Motiv mořské víly – Meluzíny – v ikonografii českých reliéfních kachlů*, ArchHist 14, 1989, s. 410–412.

49) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 197–198.

50) Z. HAZLBAUER, *Motiv mořské víly*, s. 420.

51) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 79–80.

52) *Tamtéž*, s. 413.

Meluzína na tomto kachli nese na hlavě královskou korunu. Její spodní část těla je tvořena celými rybami s velkými hlavami a ozubenou tlamou, které Meluzínu zespoda jakoby nadlehčují či požírají. Ryby vybíhají do strany a vzhůru a jsou pokryté šupinami a mají ploutve. Víla přidržuje ocasy ryb rozpráženými rukama⁵³⁾ a je oblečená do krátké, v pase zúžené sukénky. Vlasy jsou podélně řezané, jakoby rozčuchané.⁵⁴⁾

Kachle s motivem Meluzíny byly nalezeny nejen v Čechách, ale i na Moravě, Slovensku, Maďarsku, Švýcarsku atd. Včetně menších zlomků je motiv zachován na 54 kachlích.⁵⁵⁾ Podobné vyobrazení pochází se sbírek Regionálního muzea v Chrudimi, kde se nachází zlomek kachle s hlavičkou Meluzíny.⁵⁶⁾

Motiv Meluzíny je na českých kachlích projevem módnosti. Existence kachle je totiž omezena na několik desetiletí a koncem 15. století mizí a mezi renesančními kachli první poloviny 16. století se už neobjevuje.⁵⁷⁾

1. 2. 2. Historické postavy antických dějin

K 44: Aristoteles a Phyllis (obr. 11)

Figurální výjev tvoří korunovaná ženská postava, která sedí jako na koni na zádech muže. Žena drží v levé ruce uzdu, která je obtočena kolem mužovy hlavy, a v pravici prut k popohánění muže. Vlevo od nich stojí postava, z níž je díky chybějícímu levému hornímu rohu zachována pouze spodní část těla v suknici a ruka s krátkou hůlkou, kterou drží jako insignii. Figurální scéna je umístěna do naznačeného štítu a celá plocha kachle je zdobena květy.⁵⁸⁾

Scéna je alegorií nadvlády žen nad muži, která je zosobněna třemi postavami, a to císařem Alexandrem Velikým, jeho milenkou Pankaspé nazývanou Phyllis a starým filosofem a zároveň císařovým vychovatelem Aristotelem.⁵⁹⁾ K této trojici postav se váže středověká legenda, podle níž se Aristoteles snažil ukončit císařův milenecký poměr, a proto Alexandra upozornil, že ženy byly velmi častou zhoubou silných mužů. Pankaspé se mu za to rozhodla pomstít. Probudila ve starém muži vášnivý cit a poté ho požádala, zda by ji na důkaz své lásky nepovozil na zádech jako na

53) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 197.

54) Z. HAZLBAUER, *Motiv mořské víly*, s. 414.

55) *Tamtéž*, s. 414.

56) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 45.

57) Z. HAZLBAUER, *Motiv mořské víly*, s. 417.

58) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 69.

59) *Tamtéž*, s. 69.

koni. Události přihlížel Alexandr, který se tak poučil o síle ženských svodů, kterým podlehnou i staří muži.⁶⁰⁾

1. 3. Heraldické motivy

1. 3. 1. Zemské znaky

K 56: Český lev (obr. 19)

Lev je nejčastější figura v heraldice. Je symbolem rytířských ctností, odvahy, síly a bojovnosti. V podobě korunovaného dvouocasého lva ve skoku je v českém prostředí zemským znakem. Současně se vyskytuje ve znacích některých šlechtických rodů. Motiv lva je na českých kachlích jedním z nejčastějších námětů. Většinou bývá umístěován do štítu nebo vyplňuje celou plochu. Málokdy je na kachli jen motiv lva ve štítu. Tvůrce se totiž s jednoduchým umístěním lva nespokojil, a tak jsou často prázdná místa, spodní rohy ČVS vynechané zakřivením štítu, vyplněna různou dekorací, která postrádá další vypovídací hodnotu.⁶¹⁾ Tak je tomu i na tomto kachli, kde je lev umístěn ve štítě a zmíněné spodní rohy kachle vyplňují triloby.

Tento lev patří do neobvyklé skupiny reliéfů, jejichž lvi mají hlavu v pozici en face. Analogie v české heraldice té doby nejsou, ale najdeme je v oblasti české numismatiky, konkrétně na brakteátech. Skupina lvů s hlavou en face je známá z mnoha lokalit. Lvi jsou si podobní stylizací a pohybem těla. Tento typ rozpoznáme podle zpracování ocasu ze dvou překřížených „S“, které vyrůstají z čochkovitého uzlu a které jsou po stranách kopírované dlouhými pruty. Takováto stylizace lvů je datována do druhé poloviny 15. století.⁶²⁾

Lev prošel v období gotiky typologickým vývojem. Raně gotický lev je charakterizován nápadně výraznou vertikálou. Lev na kachlu vrcholně gotickém lépe vyplňuje čelní plochu a má složitější obrysovou linku. Na kachlích pozdně gotických je lev ve skoku či kráčeji.⁶³⁾

1. 3. 2. Městské znaky

K 75: Znak Kutné Hory (obr. 31)

Kutná Hora měla svůj znak už ve 14. století. Znak byl jednoduchý, tvořen dvěma hornickými kladívky nad sebou, ztvárněnými jako při pracovní

60) J. HALL, *Slovník*, s. 63–64.

61) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 128.

62) *Tamtéž*, s. 128.

63) Vladimír BRYCH, *Lvem mě nazývají... Středověké dlaždice a kachle s motivem českého znaku*, Umění a řemesla 41/4, 1999, s. 64.

činnosti, tedy dole železko a na něm mlátek. Původní znak byl v předhusitském období polepšen, pravděpodobně králem Václavem IV., přidáním královské koruny a heraldických zvířat. Znak byl tedy v této době složen ze dvou k sobě otočených vzepjatých heraldických zvířat, orlice a českého lva, která držela v pazourech korunu, a dále ze zkřížených kladiv v dolní části. Husitská doba přidala do znaku pod korunu ještě kalich, který se poprvé objevuje roku 1489. Zřejmě v období Vladislava II. do znaku přibyli dva horníci coby štítonoši a v této podobě se znak na delší dobu ustálil.⁶⁴⁾

Na rozdíl od jiných erbů města na tomto kachli chybí nejstarší části znaku, hornická kladívka. Heraldické figury jsou obklopeny točenicí s uzlem, jež byla jedním z osobních odznaků krále Václava IV. Díky kalichu je erb možné datovat po roce 1489.⁶⁵⁾

K 51: Erb města Chrudimi (obr. 16)

Chrudim byla založena zhruba v polovině 13. století. Od středověku mělo město ve znaku nekorunovanou orlici.⁶⁶⁾

Základní motiv tohoto pozdně gotického řádkového kachle tvoří erbovní štítek s heraldickým znakem jednohlavé, korunované, vpravo hledící orlice s rozepjatými křídly. Štítek je jednoduchý, dole zašpičatělý, vpravo nahoře vykrojený. Okolo štítku je kruhový medailon, ve kterém je do kruhu umístěn nápis v gotické miniskuli. Jednotlivá slova nápisu jsou rozdělena úzkými linkami, kolmými k okraji medailonu. Začátek a konec nápisu ohraničuje znamení ve tvaru stylizovaného kalicha. Opis lze číst jako: erb/ místa Chrudimie/ dielal/ toto/ medek/ ian. V rozích reliéfní plochy najdeme třílaločné šípátky, obvyklý výzdobný motiv pozdní gotiky.⁶⁷⁾

Orlice na sledovaném kachlu nese jednoduchou korunu, čímž se odlišuje od dochovaných zobrazení znaku města na sfragistických či jiných materiálech, kde byla orlice nekorunovaná. Vzhledem k popisu, který dokládá, že se jedná o městský znak Chrudimě, je možné soudit, že znak buď hrnčíř samovolně povýšil korunovanou orlicí, nebo jde o skutečné zobrazení znaku královského města, která se používala počátkem 16. století a nebyla zatím známa. Zvláštní je i uvedení celého jména výrobce, které je v kamnářské produkci velmi vzácné. Už dřív se

64) Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 216–217.

65) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 152.

66) J. ČAREK, *Městské znaky*, s. 171.

67) Zdeněk HAZLBAUER, *Gotický kachel z hradu Lichnice s erbovním znamením města Chrudimě*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové (dále ZMHK) 19, 1993, s. 111.

na mnoha kachlích vyskytovala jména, ovšem tento kachel se od nich odlišuje uvedením křestního jména.⁶⁸⁾

Důležitým datovacím prvkem je gotický tvar erbovního štítku, jehož rozšířená dolní zahrocená část a vybraný pravý horní okraj nasvědčuje, že jde o jeho pokročilý typ. Triloby v rozích jsou často používanými pozdně gotickými výzdobnými prvky posledních desetiletí 15. století. Na plně renesančních kachlích se už triloby nevyskytují, jsou zde nahrazeny jiným prvky jako rostlinnými úponky atd. Vzhledem ke zmiňovaným prvkům lze kachel datovat do pokročilého 15. století s přesahem do 16. století, ne však dál do renesance.⁶⁹⁾

Zdeněk Hazlbauer kachel na základě ikonografie, technologicko-výrobních známek a obdobných nálezů z jiných lokalit, datoval do počátku 16. století.⁷⁰⁾

V čáslavské sbírce je tento kachel v jednom exempláři, v chrudimské sbírce ve dvanácti zlomech.⁷¹⁾

K 22: Znak města Chrudimí (obr. 1), K 66: Znak města Chrudimí (obr. 24)

Motivy těchto kachlů jsou výtvarně shodné s předchozím kachlem, chybí jim pouze opis se jménem a ve štítu chybí také vykrojení.

1. 3. 3. Cechy

Kachle se zobrazením erbů jednotlivých řemeslnických cechů jsou celkově velmi vzácné. Nalezení na Lichnici dokládá, že kamna s těmito motivy byla stavěna nejen v měšťanském prostředí, ale i na místech, se kterými neměla řemeslná výroba přímou souvislost.⁷²⁾ Důvod výskytu těchto znamení na šlechtických kamnech zůstává otevřený. K vyřešení je důležitá přesná znalost místa nálezů. V případě, že kamna stávala v hospodářských částech sídla, bylo by vysvětlení výskytu některých témat jednodušší.⁷³⁾ Kachle byly zřejmě voleny z estetického hlediska.⁷⁴⁾

68) *Tamtéž*, s. 112–113.

69) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, ArchHist 20, 1995, s. 533.

70) Z. HAZLBAUER, *Gotický kachel*, ZMHK 19, 1993, s. 112.

71) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, CHrudVL 4, 1995, č. 6, s. 1.

72) Zdeněk HAZLBAUER, *České gotické reliéfní kachle s erbovním znamením ševcovského cechu*, Archaeologica Pragensia (dále ArchP) 11, 1991, s. 290, 302.

73) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 154.

74) Z. HAZLBAUER, *České gotické reliéfní kachle*, s. 302–303.

Cechovní znaky byly všeobecně užívány po kodifikování panovníkem. Nepotvrzené znaky jsou proměnlivé. Znaky nesou ve štítu figuru, vztahující se k předmětu profese nebo jsou vázány na sakrální téma či užívají nějaký královský atribut.⁷⁵⁾

Některé z cechovních znamení mají analogie ve sbírce Regionálního muzea v Chrudimi.⁷⁶⁾

1. 3. 3. 1. Řezníci

K 61: Erb řezníků (obr. 21)

Na kachli je ve štítu dvouocasý lev ve skoku doprava, u jehož nohou je znamení zkřížených seker. Lev patří do skupiny lvů s hlavou en face a s ocasem tvořeným dvěma překříženými „S“, který vyrůstá z čochkového uzlu a je doplněn dvěma pruty.⁷⁷⁾

1. 3. 3. 2. Ševci

První zmínky o ševcovském cechovním znamení jsou obsaženy v Soběslavských právech sepsaných před rokem 1440. Podle tohoto dokumentu měli mít ševci v erbu tři nohy ve škrovních s ostruhami. Původní podoba ševcovského cechovního znamení se tak ustavila nejpozději v první polovině 15. století. Podoba erbu se po další staletí v zásadě neměnila, došlo jen k určitým heraldickým úpravám či k polepšení privilegií panovníků. Jedním z privilegií bylo privilegium krále Vladislava Jagellonského, udělené roku 1477 staroměstským ševcům. Znamení mělo být tvořeno štítem se dvěma ozbrojenci s tasenými meči. Ve štítě měly být tři nohy ve škorních s ostruhami, které měly směřovat do tří koutů štítu. Nad štítem mělo být písmeno „W“ a koruna.⁷⁸⁾

Ve středověku často docházelo k tomu, že si venkovský cech při svém založení vypůjčil artikule pražského cechu a použil i jejich znak. Podobná znamení je tedy možné vidět u venkovských cechů v mnoha městech. Mnohdy zcela chyběla královská koruna.⁷⁹⁾

Při datování vzniku kachle, vyplývajícího z privilegia Vladislava II., je možné rok 1477 považovat jako hranici „post quem“ a konec vlády, rok 1516 za pravděpodobnou hranici „ante quem“.⁸⁰⁾

75) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 127.

76) *Tamtéž*, s. 414.

77) *Tamtéž*, s. 128, 155.

78) Z. HAZLBAUER, *České gotické reliéfní kachle*, s. 290–291.

79) *Tamtéž*, s. 292.

80) *Tamtéž*, s. 301.

K 34: Znak cechu ševců (obr. 5)

Jedná se o soklový římsový kachel se znakem cechu ševců. Reliéf se skládá ze dvou na sobě postavených ploch, rozdělených od sebe provazcem s šikmými zářezy. Horní plocha ubíhá šikmo dozadu a jsou na ní vodorovně stylizované akantové motivy. Dolní plocha je větší a její střed zabírá hlavní ikonografický motiv, tedy dole hrotitý erbovní štítek. Zbývající část plochy reliéfu je tvořena po obou stranách štítu třemi svislými pásy, složenými ze šesti jednoduchých trojúhelníků. Okrajové pásy směřují hroty proti dvěma vnitřním pásům.⁸¹⁾

Erbovní symbolika cechu značně zjednodušená, postavená jen na základním výtvarném prvku, kterým je jednoduchý štítek. Na něm jsou tři do kruhu v kolenou ohnuté nohy ve škrovních s ostruhami. Zcela chybějí strážci erbu a symbolika vladaře. Tvůrce mohl být tedy málo informován o znění vladislavských privilegií nebo mohl reliéf odpovídat cechovním znamením ze Soběslavských práv. Kachel by tak šlo datovat nejpozději do třetí čtvrtiny 15. století.⁸²⁾

Tento kachel lze spojit s dvěma zlomky kachlů ze sbírky Regionálního muzea v Chrudimi.⁸³⁾

K 67: Znak ševcovského cechu

Kachel má zřejmě totožný motiv jako předchozí kachel.⁸⁴⁾

K 63: Znak ševcovského cechu (obr. 23)

Jedná se o další kachel s tematikou ševcovského cechu. Reliéf kachle je částečně poškozen, takže ze dvou ozbrojených strážců, držících erb, je v téměř celistvé podobě zachován pouze pravý strážce, z levého strážce se dochovaly jen nohy. Dále je z původního reliéfu dochováno majuskulní písmeno „W“ v horní části uprostřed. Štítek se odlepil a zůstala jen část okraje. Zbrojnoši jsou na reliéfu ve strnulé pozici. V rozporu s privilegiem krále Vladislava II. je chybějící královská koruna a meče zasunuté v pochvách. Reliéf lze vzhledem k době svého vzniku označit jako výtvarně opožděný.⁸⁵⁾

Shodné znaky s kachli z Regionálního muzea v Chrudimi naznačují, že byl vyroben ve stejném výrobním okruhu či ze stejného kadluby.⁸⁶⁾

81) *Tamtéž*, s. 298.

82) *Tamtéž*, s. 301–302.

83) Jan FROLÍK, *Kachle*, s. 33.

84) U tohoto kachle chybí obrázek, ale z popisu kachle lze usuzovat, že jde o stejný motiv jako u kachle K 34.

85) Z. HAZLBAUER, *České gotické reliéfní kachle*, s. 298, 301.

86) *Tamtéž*, s. 298.

1. 3. 3. Hrnčíři

Cechovním znakem hrnčířů se stal motiv Adama a Evy, který už v sobě symboliku hrnčířského řemesla nese. Privilegium k používání motivu Adama a Evy se džbánem mezi nimi udělil hrnčířům král Vladislav II. roku 1488.⁸⁷⁾

K 69: Adam a Eva u stromu poznání (obr. 26), K 23: Adam a Eva (obr. 2)

I když tento výjev vychází z textu Bible a měl by se řadit ke starozákonným motivům, ve své konkrétní symbolicky ztvárněné podobě představuje profánní motiv – erbovní znamení hrnčířského cechu.⁸⁸⁾ Znamení odkazuje až k biblické tradici stvoření Adama z hlíny, na kterou se hrnčíři odvolávají.⁸⁹⁾

Adam a Eva patří k nejčastějším námětům na českých gotických kachlích. Hlavním motivem kachle je rajský strom poznání, na kterém je ovnut had, a po jehož obou stranách stojí Adam a Eva. Had podává Evě Bohem zakázané jablko. Had má antropozoomorfní podobu, kdy je horní část těla hada přeměněna v horní část lidského těla a lidskou korunovanou hlavu. Korunka na hadí hlavě symbolicky naznačuje, že se v této hadí podobě skrývá vládce pekla – ďábel. Had Evě podává jablko jednou ze svých lidských rukou.⁹⁰⁾ Celý příběh je podán ve zkratce, takže i když se Adam a Eva teprve chystají ochutnat jablko, už si listy zakrývají svou nahotu.⁹¹⁾

Koruna stromu poznání má tvar srdce, které lemují drobné větévky.⁹²⁾ Strom vyrůstá ze džbánu a celý výjev je umístěn na erbovní štítek, což ztvárňuje erbovní znamení hrnčířského cechu. Tento ikonografický typ je známý pouze z hradu Lichnice.⁹³⁾

1. 3. 3. 4. Truhláři

K 68: Erb s nebozezem (obr. 25)

V hrotitém erbu této kachle je výmluvné znamení nebozezu. Kachel pochází ze stejné řady jako znak cechu obuvníků (obr. 6). Štít je stejně jako u ševcovského znaku poměrně malý, zabírá jen střed obdélníkového formátu, a zbytek plochy je zdoben třemi pásmy klikatek. Hlavní část

87) Vladimír BRYCH, *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní*, Praha 2004, s. 20.

88) Z. HAZLBAUER, *Náboženské motivy*, s. 469.

89) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 154.

90) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 44–47.

91) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 29.

92) *Tamtéž*, s. 154.

93) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 47.

reliéfní plochy je od horní plochy oddělená provazcem, který je velmi rozšířeným dělicím prvkem na římsových kachlích.⁹⁴⁾

1. 4. Světské motivy

Světské figurální motivy jsou na českých kachlích doby gotické stejně oblíbené jako náboženské. Náměty obsahují mnohé aktivity středověkého člověka a ukazují rozdílnost postavení ve společnosti. Kachle ukazují rysy života šlechty, prostředí řemesel, chudiny i rolníka. Ve středověku byl nejvíce oblíben boj a turnaj, lov a kratochvíle.⁹⁵⁾

1. 4. 1. Rytíři

K 37: Rytíř na koni (obr. 8)

Turnajové scény se těšily velké oblibě. Tyto výjevy zobrazovaly nejatraktivnější formu turnajových utkání, kdy proti sobě nastoupili dva rytíři s dřevci, tzv. tjošt. Vpravo jedoucí rytíř je na reliéfu zachycen v posledním okamžiku před střetem s protivníkem, čemuž odpovídá hrot kopí těsně před rytířovým brněním. Stejný kachel je uložen v Brně. Z dochovaného brněnského exempláře šlo díky heraldickým symbolům, zkřížené ostrve v erbu a paví kytce s rybou v klenotu, ztotožnit rytíře s Hynkem Bítovským z Lichtenburku, který byl předním představitelem moravské katolické opozice proti Jiřímu z Poděbrad. Z Brna je rovněž dochován kachel dotvářející celou scénu, tedy vlevo jedoucí rytíř s dřevcem, který zřejmě ztělesňuje samotného Jiřího z Poděbrad. Scéna tak symbolicky ukazuje střetnutí katolického a kališnického panstva. Kůň je znázorněn v prudkém cvalu.⁹⁶⁾ Výborně jsou provedené drapérie čabraky a příkrývadla.⁹⁷⁾

1. 4. 2. Kratochvíle

K 49: Peroucí se hráči (obr. 14), K 62: Peroucí se hráči (obr. 22)

Tento motiv dvou hráčů je zachycen dvěma kachli v odlišných variantách. Zobrazení dvou goticky oblečených mužů, jež na sebe útočí zbraněmi, patří k častým ikonografickým námětům českých gotických kachlí. Na základě ikonografických, písemných a archeologických pramenů bylo možné určit, že se jedná hlavně ve středověku o velmi rozšířenou hru – vrhcáby.⁹⁸⁾

94) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 154–155, 175.

95) *Tamtéž*, s. 85.

96) D. MENOŠKOVÁ – Z. MĚŘÍNSKÝ, *Krásy*, s. 57.

97) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 94.

98) Zdeněk HAZLBAUER, *Středověká hra vrhcáby ve světle dobových pramenů*, ArchHist 17, 1992, s. 421.

Hra vrhcábby byla jednou z nejrozšířenějších lidových středověkých zábav. Jednalo se o deskovou bojovou hru pro dvě osoby, spočívající v souboji dvou skupin hracích kamenů na hrací desce nazývaných vrhcáb-nice. Hráči hracími kameny postupovali proti sobě a mohli dle pravidel i vzájemně vyřazovat ze hry kameny soupeře. Vítězem se stal ten, který prošel kameny přes vrhcáb-nice nejdříve.⁹⁹⁾ Na rozdíl od hry v kostky, kde o vítězství rozhodl pouze počet náhodně hozených bodů na kostkách, u vrhcábů měl kromě toho na vítězství vliv i strategický a taktický postup v podobě promyšlených a cílených posunů hracích kamenů po desce.¹⁰⁰⁾ Dramatičnost do hry přinášely vysoké sázky, které se staly příčinou mnoha střetů mezi hráči, končící často zraněním nebo i smrtí. V důsledku častých nepořádků byly pak vrhcábby zakazovány.¹⁰¹⁾

Největší obliby dosáhla hra dle písemných pramenů v 15. a 16. století. Hru hrál nejen prostý lid, ale rovněž šlechtici a příslušníci duchovního stavu. Obliba hry byla způsobena malou pořizovací a prostorovou náročností, ale i vzrušujícím způsobem hry. Hra totiž imitovala válečné tažení. Pravidla byla navíc jednodušší než u šachů, a tak byla hra dostupná širokému okruhu lidí.¹⁰²⁾

Ústředním motivem kachlů je vždycky rvačka dvou goticky oblečených mužů. Mezi postavami je umístěn různě stylizovaný stolec s hrací deskou, která je zdobena 24 trojúhelníkovými útvary. Základní motiv je často doplněn dalšími atributy, a to zejména dvěma hracími kostkami, různým počtem hracích kamenů neboli žetonů. Na kostkách jsou zřetelně identifikovaná oka. Dále je scéna často doplněna poraženou konvicí válcovitého tvaru s otevřeným víčkem a kruhovým předmětem ztvárňujícím stylizovaný pokrm. Hráči se obvykle drží jednou rukou za vlasy a druhou na sebe útočí zbraněmi. Tyto zbraně se i přes určitou stylizaci podařilo zařadit do pozdní gotiky.¹⁰³⁾

Motivy hráčů vrhcábů měly na kamnech sloužit jako memento hříchů, kterým se měl věřící ve středověku vyvarovat. Rvačka hráčů a možná následná smrt soupeře tak varuje před porušením jednoho z hlavních hříchů Božího přikázání – Nezabiješ. Morální význam má rovněž zobrazená konvice na alkoholický nápoj, která symbolizuje opilství, i okázalý oděv, reprezentovaný krátkými kabátky do půli stehů, těsně přiléhajícími kalhotami a botami s dlouhou špicí a také dlouhé a pomoci želez zkudrnacené vlasy.¹⁰⁴⁾

99) Z. HAZLBAUER, *Krásá*, s. 191–192.

100) Z. HAZLBAUER, *Středověká hra*, s. 421.

101) Z. HAZLBAUER, *Krásá*, s. 192.

102) Z. HAZLBAUER, *Středověká hra*, s. 428, 441.

103) *Tamtéž*, s. 421, 438.

104) Z. HAZLBAUER, *Krásá*, s. 195–196.

Námět patří v Čechách k nejčastěji vyráběným. Podobné kachle jsou zjištěny z více než 30 lokalit, ve zhruba 120 exemplářích. Tato četnost v nejružnějších společenských prostředích poukazuje na všeobecnou oblibu motivu. U většiny znázornění vychází výjev zřejmě ze stejné, dosud neznámé ikonografické předlohy. Základní koncepce výjevu se stále opakuje a liší se jen v podrobnostech. Na některých lokalitách tak bylo nalezeno několik variant. Z Lichnice jsou známy hned čtyři.¹⁰⁵⁾

I přes malé rozdílnosti je koncepce výjevu totožná, a to platí i pro dva zmiňované kachle z hradu Lichnice. Po obou stranách stolku s hrací deskou – vrchabnicí, rozpoznatelnou dvěma proti sobě ležícími řadami dvanácti trojúhelníků, stojí dva předklonění muži, kteří se vzájemně drží jednou rukou za vlasy a v druhé ruce svírají meč připravený k útoku. Scéna je doplněna dalšími motivy, které dokreslují prostředí děje. Na obou kachlích je to konvice s otevřeným víčkem a na kachli s inv. č. 62 (obr. 22) ještě stylizovaný pokrm. Na kachli inv. č. 62 (obr. 22) najdeme na stole a na hrací desce kulaté hrací žetony.¹⁰⁶⁾ Zajímavý je perspektivní náhled na stůl na kachli s inv. č. 49 (obr. 14), který tím vyvrací názor na neexistenci perspektivy na středověkých kachlích.¹⁰⁷⁾

Motiv peroucích se hráčů je specifický pro české země a v okolních oblastech nemají ani vzdáleně podobné analogie.¹⁰⁸⁾ Kachle inv. č. 49 (obr. 14) pravděpodobně vznikla ze stejného kadlubu jako zlomky kachlů z Regionálního muzea Chrudim.¹⁰⁹⁾ Kachle jsou pozdně gotické a jejich výroba nepřesáhla počátek 16. století.¹¹⁰⁾ Je možné je rámcově datovat do druhé poloviny 15. století.¹¹¹⁾

1. 4. 3. Svět neurozených

1. 4. 3. 1. Řemeslníci

K 48: Hrnčír s konvářem (obr. 13)

Tento kachel zřejmě kombinuje dvojici řemesel, ale pouze hrnčír pracuje. Hrnčír je na kachlích nejvíce zobrazovaným středověkým řemeslníkem.¹¹²⁾ Sedí na stoličce a vytáčí na dvoukotoučovém přičkovém kruhu nádobu. Rukama vytváří podobu výrobku a nohou pohání spodní podkruží.¹¹³⁾

105) Z. HAZLBAUER, *Středověká hra*, s. 438, 439.

106) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 193.

107) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 104.

108) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 196.

109) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 52–53.

110) Z. HAZLBAUER, *Krásy*, s. 194.

111) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčírský rod*, s. 532.

112) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 120.

113) V. BRYCH, *Kachle*, s. 20.

Kromě kruhu chybí další atributy typické pro hrnčířskou dílnu. Konvář předvádí konvici a další konvice se vznášejí nad ní. Plochu dekorují květy.¹¹⁴⁾

Kachle by mohla zobrazovat hrnčíře Medka. Mezi záznamy týkající se tohoto hrnčíře je totiž zápis z roku 1517, ve kterém se píše, že „konvář Jiří prodal hrnčíři Medkovi rybníček“. Kachel vykazuje několik podobností s kachli nesoucí jméno Medek – totožné místo nálezů, výroba ve stejné době, podobný způsob zpracování reliéfu a keramické hmoty, což vede k úvaze o Medkově autorství. Podobný kachel nebyl nikde jinde v Čechách nalezen.¹¹⁵⁾

K 36: Postavy drhnoucí sukno (obr. 6)

Dva soukeníci česající štětkami sukno po zvalchování. Zobrazení jejich práce i přes jistou stylizaci v rámci dobového uměleckého pojetí, odpovídá realitě. Figury umožňují nejen udělat si představu o prováděné práci, ale jsou i pro svou přísně symetrickou kompozici výtvarným znakem.¹¹⁶⁾ Analogie kachle je uložena ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi.¹¹⁷⁾

1. 4. 3. 2. Hrnčířské signatury

Na kachlích se mohou nalézat různě plasticky provedené nápisy tvořené jednotlivými slovy nebo samostatnými písmeny. Nápisy mohou mít buď přímý vztah k hlavnímu ikonografickému motivu, nebo může jít o signaturu výrobce daného kachle.¹¹⁸⁾ Středověcí řemeslníci si většinou své výrobky neoznačovali, změnu přineslo až 16. století, kdy se mezi prvními odhodlali výrobky označit svým jménem právě hrnčíři. Kromě Prahy se setkáme se signovanými kachli v Chrudimi, kde pracoval hrnčíř Jan Medek.¹¹⁹⁾

Tato skupina nesoucí v reliéfu jména hrnčířů je v české kachlové tvorbě poměrně početná. Nešlo pouze o signaturu hrnčíře, ale vzhledem k velikosti a umístění textů i o určitou propagaci řemeslných schopností. Jména na kachlích jsou ukázkou postupně nastupujícího individualismu, kdy se středověký řemeslník mění v sebevědomou bytost, ukazující světu svou jedinečnost. V šlechtických interiérech jsou kamna se signovanými kachli ukázkou úrovně sebe prezentace a sebevědomí měšťanské vrstvy.¹²⁰⁾

114) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 120.

115) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 536.

116) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 104.

117) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 30–31.

118) Z. HAZLBAUER – J. KOS, *Nový typ*, s. 37.

119) Jan FROLÍK, *Středověké a renesanční kachle*, Chrudimské vlastivědné listy 12, 2003, č. 4, s. 19.

120) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 121.

1. 4. 3. 2. 1. Medek

Největší skupinou kachlů s hrnčířskou signaturou jsou kachle, na kterých se na různých místech a v různých mutacích gotického renesančního písma opakuje jméno Medek. Tyto kachle se dochovaly nejen v časlavské sbírce, ale i ve sbírce chrudimské, kde identifikaci zabraňovala jejich zlomkovitost. Některé z těchto kachlů byly vyrobeny ze stejného kadlubu, některé mají odlišnou ikonografii a spojuje je pouze jméno Medek. Důkladem toho, že nápis Medek se váže k výrobcí kachlů, je kachel s inven. č. 51, kde se Medek Jan sám označuje jako výrobce (obr. 16).¹²¹⁾

Výše zmíněné lokality tedy Chrudim a Lichnice, kde se našly Medkem signované kachle, byly nálezem kachle v roce 2004 rozšířeny o další lokalitu, a to Rychnov nad Kněžnou. Do té doby se předpokládalo, že výrobci kachlů své výrobky prodávali a distribuovali hlavně v místě svého působení a v jeho bezprostředním okolí. Rychnovský zlomek je však důkladem toho, že někteří výrobci kamnářské keramiky dodávali výrobky i do značně vzdálených lokalit. V tomto případě vzdálenost činila víc než 50 kilometrů.¹²²⁾

Podrobným studiem písemných pramenů se o Medkovi podařilo získat celkem jedenáct záznamů z období od roku 1512 až 1538. Záznamy se týkají jeho svědectví při změnách majetkoprávních záležitostí či jeho poručnictví při závěti. Tato úloha dokládá, že byl váženým občanem města. Prameny dokazují, že se jednalo opravdu o hrnčíře pracujícího v Chrudimi. Mimo hrnčířských výrobků se dle zpráv věnoval také zemědělské produkci.¹²³⁾ Okolo 16. století je v pramenech zmiňován Lukeš Medek, což by mohl být Janův syn či příbuzný. Medkova dílna produkovala signované kachle v době mezi poslední čtvrtinou 15. století a druhou polovinou 16. století. Jestli po celé uvedené období vedl dílnu Medek nebo nějaký jeho příbuzný se nepodařilo zjistit. V první polovině 16. století pracovali dle pramenů v Chrudimi další dva hrnčíři, kteří měli s rodinou Medků finančně právní vztahy.¹²⁴⁾

Hrnčíř je pravděpodobně nejstarším známým řemeslníkem v Chrudimi. Jeho dílna patrně patřila k předním výrobcům kamnářské keramiky, a to nejen pro vysokou výtvarnou úroveň reliéfních motivů a technicky dobře zpracovaných ostatních částí kachlů, ale i výrobou technologicky náročných

121) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 1.

122) Z. HAZLBAUER – J. KOS, *Nový typ*, s. 37–42.

123) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 2–3.

124) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 535.

výrobků, jako byly kachle s prořezávanou čelní stěnou.¹²⁵⁾ Jeho tvorba svědčí o mimořádné tvůrčí invenci a silné snaze o propagaci. Na kamna uváděl kromě svého jména často i místo dílny, tj. město Chrudim. Tento prvek je v české kamnářské produkci novum, které lze nazvat „řemeslnou reklamou“.¹²⁶⁾

Medek uváděl své jméno v porovnání s ostatními hrnčíři poměrně často. Užití jména na tolika typech kachlů nemá u jiných hrnčířů obdoby. Ojedinelé je rovněž i uvedení křestního jména. S umístěním signatury na kamnech musel souhlasit i objednavatel, což naznačuje, že v literatuře uváděné špatné společenské postavení hrnčířů v pozdním středověku není v případě aspoň některých řemeslníků pravdivé.¹²⁷⁾ Signované Medkovy kachle se řadí do stejné doby jako signované kachle z Rabí a Prahy, z čehož je možné vyvodit, že označování kamen jménem hrnčíře u nás bylo prováděno po dobu 50 až 80 let.¹²⁸⁾

Medek se podepisoval buď celým jménem, nebo zkratkou, použitím prvního a posledního písmene příjmení.¹²⁹⁾ Medek zvládl všechny nápisy bez chyb, nejsou známy napodobeniny písmen nebo jejich zrcadlově obrácené varianty.¹³⁰⁾

Bylo nalezeno víc než jedenáct ikonografických typů signovaných Medkovým jménem. Nápisy Medek umísťoval hlavně na římsové korunní kachle. Z celkového počtu typů jsou pouze dva výrobky kachle řádkové. Římsové korunní kachle si Medek vybíral proto, že zde byla signatura nejlépe vidět. Tento typ kachle měl vždy nahoře stínky cimbuří, které byly u pozdně gotických římsových kachlů zvykem.¹³¹⁾ Kromě signovaných kachlů můžeme k Medkovi s určitou pravděpodobností přiřadit i několik nepodepsaných typů. Celkově je Medkova identifikovaná tvorba směs gotických motivů s kachli už renesančně pojatými a s renesančním typem písma. Některé kachle zastupují gotické i renesanční prvky.¹³²⁾

V čáslavské sbírce se vyskytuje pět rozličných typů se jménem Medek. Jedná se o tři korunní římsové kachle s odlišnou základní ikonografií a jinak

125) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 3.

126) Z. HAZLBAUER – J. KOS, *Nový typ*, s. 42.

127) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 2.

128) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 534.

129) Z. HAZLBAUER – J. KOS, *Nový typ*, s. 37.

130) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 11.

131) Z. HAZLBAUER – J. KOS, *Nový typ*, s. 37, 42.

132) J. FROLÍK, *Kachle*, s. 9–10.

provedeným jménem a dva kachle řádkové s odlišným pozdně gotickým reliéfním motivem. Z jakého důvodu dílna dodávala zboží na hrad Lichnici, přestože v nedaleké Čáslavi vyráběli velmi kvalitní zboží, není jasné.¹³³⁾

Medkovy výrobky

Mezi jeho kachle patří kachel s inv. č. 51 s nápisem: „erb miesta Chrudimi dielal toto medek jan“ (obr. 16), který umožnil pochopení nápisu. Dalším jeho výrobkem je kachel s inv. č. 49 (obr. 14), kde je nápis rozdělený v horní ploše na „me“ v pravém horním rohu a „de“ v levém horním rohu a pod ním „k“.

K 73: Lilie (obr. 29)

Tento římsový kachel je ještě signován gotickým minuskulním písmem. Kromě signatury je reliéf tvořen častým motivem liliových rozvalin, které se v přepisu rozpadají na jednotlivé liliové kříže.¹³⁴⁾

Horní část této kachle je ukončena dvěma řezanými a do prostoru čnicími stínkami cimbuří s pultovými stříškami. V nejvyšším reliéfním pásu pod stínkami jsou uprostřed a na krajích další tři pultové stříšky. Mezi nimi je ve volných plochách umístěn rozdělený nápis „me“ a „dek“. Od ostatní reliéfní plochy kachle je tato horní část kachle oddělena plastickým, šikmo řezaným provazcem. Už zmiňovaný hlavní reliéfní motiv, tedy čtyři do kříže uspořádané a stylizované lilie, jsou ohraničené profilovaným páskovým prvkem. Tento hlavní motiv je doplněn malým kvítkem dole uprostřed.¹³⁵⁾

V celé čáslavské sbírce je tento motiv dochován v jednom celistvém exempláři a ve třech zlomcích.¹³⁶⁾ Kachel je datován na přelom 15. a 16. století.¹³⁷⁾

K 53: Římsový kachel (obr. 18)

Reliéfní plochu tohoto římsového kachle pokrývá soustava trojúhelníků a kosodélníků, tvořených lineárními lištami. Uvnitř obrazců jsou neprořezávané gotické lomené oblouky. Horní část kachle je řešena jako

133) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 523, 536.

134) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 94.

135) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 527.

136) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 1.

137) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 533.

u předchozí kachle cimbuřím a řezaným provazcem. Pod cimbuřím je nápis v renesanční majuskuli, který se od ostatních nápisů odlišuje jinak otevřeným písmenem „K“.¹³⁸⁾

Podpis na této kachli je už proveden renesančním písmem. Tento nápis je ale jediným dokladem nového slohu, jelikož ornamentální motiv je ještě úplně gotický a opakuje osvědčené vzory z 15. století.¹³⁹⁾

Kachel je v celé čáslavské sbírce zastoupen dvěma exempláři a čtyřmi zlomky.¹⁴⁰⁾ Kachel patří zřejmě do prvních desetiletí 16. století.¹⁴¹⁾

1. 4. 3. 2. 2. Papoušek

K 331: Nápisová páska – část (obr. 34)

Nápis na zlomku tohoto kachle je proveden v majuskuli a z pouhé části dochovaného nápisu „APO“ lze usuzovat, že jde o další kachel hrnčíře Papouška. Tomu nasvědčuje nejen použité písmo, ale i provedení nápisu, které je podobné kachli nalezeném v Praze, na němž je dochováno celé hrnčířovo jméno.¹⁴²⁾

1. 5. Architektonické motivy

K 114: Okno (obr. 32)

Jedná se o zlomek římsového kachlu, z které se zachovala stínka cimbuří s jednoduchým oknem děleným křížem.

K 242: Stínka se stříškou (obr. 33)

Jedná se o totožný motiv jako na předchozím kachli, ale tentokrát s pultovou stříškou a se zbytky tří vodorovných odstupujících vývalků pod oknem.¹⁴³⁾

K 24: Hradební zeď s cimbuřími (obr. 3)

Římsové kachle jsou u nás zastoupeny početně a ve většině případů mají v horizontálním směru tapetový dekor. Řada takových kachlů pak navazováním svého vzoru vytvářela souvislé pásma, jež uzavíralo reliéfní kompozici kamen. Nejoblíbenější dekorem byl rastr složený

138) *Tamtéž*, s. 527.

139) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 122.

140) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER, *Chrudimský hrnčíř*, s. 1.

141) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 533.

142) Jaromír ŽEGKLITZ, *Pozdně gotické kachle se jmény hrnčířů*, *Archeologické rozhledy* 39, 1987, s. 662–663.

143) Z. HAZLBAUER, *Evidenční karty*, 1991–1995, *Archív Městského muzea Čáslav*.

ze čtyřlístů v kosočtvercích a trojlístů v trojúhelnících po stranách. Tento typ má mnoho variant odlišných podobou kosočtvercové sítě, jejíž nejběžnější varianta je zobrazena právě na této kachli, tedy jeden kosočtverec s šesti navazujícími trojúhelníky. Směrem nahoru je dekor uzavřen provazcem. K oživení dekoru přispívají heraldické motivy umístěné na stínkách. Stínky jsou zakončeny pultovými stříškami, které se nachází víceméně na všech římsových kachlích tohoto typu. V centru čtyřlístu je malý pětilístý květ.¹⁴⁴⁾ Květy najdeme i ve dvou trojlístech po obou stranách ústředního kosočtverce, ovšem v ostatních trojlístech najdeme jen prostý kroužek.

K 480, K 481: Část prořezaného kachle (obr. 35 a 36)

Jedná se o dva zlomky s částí gotické kružby prořezávaného kachle. Tyto kachle patří k vrcholům gotického kamnářského umění. Jsou známe především z hradního prostředí.¹⁴⁵⁾

K 557: Rohový zlomek prořezávaného kachle (obr. 37)

I tento kachel se řadí do kategorie prořezávaných kachlů.

1. 6. Ornamentální motivy

Základní jednotkou ornamentálních motivů je prvek, který kombinováním a opakováním vytváří obrazce, řady a skupiny. Právě ornament pomohl propojit kachlová kamna v součást gotického interiéru.¹⁴⁶⁾

K 47: Pětilístá rozeta (obr. 12), **K 70: Rozeta** (obr. 27)

V obou případech se jedná o motiv stylizované jednoduché třívrstvé pětilísté rozety s kruhovým středem, která vyplňuje celou čelní vyhřívací stěnu.

Rozety patří mezi nejpočetnější motivy reliéfních kachlů. Vznikly stylizací květů růží už ve starověku.¹⁴⁷⁾ Rozeta vychází přímo z růžových květů šípkového keře, případně je inspirována jinými přírodními květy či jejich stylizovanými kombinacemi.¹⁴⁸⁾

Růže byla v křesťanství symbolem Panny Marie, dále symbolem lásky a mlčenlivosti. Symbolický význam motivu růže mohl v renesanci vychá-

144) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 165.

145) Z. HAZLBAUER, *Krása*, s. 22.

146) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 173.

147) *Tamtéž*, s. 177.

148) D. MENOŠKOVÁ – Z. MĚŘÍNSKÝ, *Krása*, s. 139.

zet z antické mytologie, v níž je květ projevem lásky, spojený s příběhem milence Afrodity. Objevovaly se už od gotiky a od počátku 16. století byly rozšířeny v různých lokálních variantách po celé Evropě a v oblasti ornamentálních motivů neměly rozety konkurenci. Přestože okrajová lišta z rozet udělala samostatné motivy, jejich kompozice se vizuálně propojovala s dalšími kachli, čímž vytvářely dekorativní plochu.¹⁴⁹⁾

1. 7. Neurčitelné motivy

K 604, K 605, K 606 (obr. 39, 40, 41)

Sbírka obsahuje několik zlomků kachlů, jejichž motiv není určen.

2. Datování kachlů

Jelikož nejsou známy podrobnější nálezové okolnosti, je potřeba při datování kachlů využít stylovou analýzu ikonografie, zhodnocení zjištěných morfologicko–technologických znaků a porovnání s tvarově a ikonograficky podobnými kachli z jiných lokalit, u nichž se datace již stanovila. Dataci kachlů s nápisem usnadní typ použitého písma.¹⁵⁰⁾

Dle tabulky č. 1 s jednotlivými datacemi kachlů je vypracována tabulka č. 2. V případě dvou trochu odlišných datací v tabulce č. 1. je vybrána buď mladší datace,¹⁵¹⁾ nebo datace, která je dle literatury motivu přisuzována (viz jednotlivé motivy). Například u datací cechovních znamení se vzhledem ke kodifikaci znaků přiklání k dataci po roce 1500. U peroucích se hráčů se zase přiklání k druhé polovině 15. století, kdy se dle literatury obecně motiv používal.

Z tabulky je patrné, že převážná většina kachlů pochází z období kolem roku 1500, případně z počátku 16. století. Další větší skupina datací reprezentuje druhou polovinu 15. století. Čtyři glazované kachle se zcela vymykají většinové dataci a náleží do druhé poloviny 16. století. Výskyt ostatních datací je ojedinělý.

Kachle datované kolem roku 1500 a kachle z počátku 16. století odpovídají období, kdy hradě za Mikuláše Trčka z Lípy probíhala rozsáhlá pozdně gotická přestavba. Třetí početná skupina kachlů, tedy kachle datované do období druhé poloviny 15. století, mohla být buď umístěna na kamnech, z éry Trčků nebo na starších kamnech. Glazované kachle, náležející do období druhé poloviny 16. století, patří patrně do dalších kamen.

149) Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*, s. 177.

150) J. FROLÍK – Z. HAZLBAUER – A. RÜCKEROVÁ, *Chrudimský hrnčířský rod*, s. 532.

151) Dle Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*.

Tab. 1: Datace jednotlivých motivů

Ič.	Motiv	Datace I. *)	Datace II. **)
22	Znak města Chrudimi	přelom 15 – 16. stol.	
23	Adam a Eva	přelom 15 – 16. stol.	po r. 1500
24	Hradební zed' s cimbuřími	konec 15. až zač. 16. stol.	
25	Sv. Jiří na koni	přelom 15 – 16. stol.	2. pol. 15. století
34	Znak cechu ševců	okolo pol. 15. stol.	po r. 1500
36	Postavy drhnoucí sukno	2. pol. 15. stol. (?)	poč. 16. stol.
37	Rytíř na koni	1. pol. 16. stol. (?)	2. pol. 15. století
38	Skupina žen	2. pol. 16. stol.	
39	Skupina osob pod stromem	2. pol. 16. stol.	
40	Kristus	2. pol. 16. stol.	2. pol. 16. století
44	Aristoteles a Phyllis	2. pol. 15. stol. až přelom 15. a 16. stol.	kolem r. 1500
47	Pětিলistá rozeta	přelom 15. a 16. stol.	
48	Hrnčír s kovářem	přelom 15. a 16. stol.	kolem r. 1500
49	Peroucí se hráči	2. pol. 15. stol.	poč. 16. století
50	Meluzina II. typ.	2. pol. 15. stol.	
51	Erb města Chrudimi	počátek 16. stol.	poč. 16. stol.
52	Anděl s kalichem	2. polovina 15. stol. (?)	15. stol.
53	Římsový kachel	počátek 16. stol. (?)	poč. 16. stol.
56	Český lev	2. pol. 15. stol. až začátek 16. stol.	
60	Kristus u očištc	2. polovina 16. stol.	2. pol. 16. století
61	Erb řezníků	2. polovina 15. stol. (?)	po r. 1500
62	Peroucí se hráči	2. polovina 15. stol.	15. století
63	Znak ševcovského cechu	konec 15. stol.	po r. 1500
66	Znak města Chrudimi	2. polovina 15. stol.	15. století
67	Znak ševcovského cechu	15. stol.	po r. 1500
68	Erb s nebozecem	15. stol.	po r. 1500
69	Adam a Eva u stromu poznání	15. stol.	po r. 1500
70	Rozeta	2. polovina 15. stol.	
72	Anděl s křídly	15. stol.	
73	Lilie	přelom 15. a 16. stol.	poč. 16. stol.
74	Sv. Scholastica	15. stol.	
75	Znak Kutné Hory	2. polovina 15. stol.	15. století
114	Okno	15. – 16. stol.	
242	Stínka se stříškou	konec 15. až začátek 16. stol.	
331	Nápisová páska (část)	1. polovina 16. stol.	
480	Část prořez. kachle	2. polovina 15. stol.	
481	Část prořez. kachle	2. polovina 15. stol.	

Tab. 1: Datace jednotlivých motivů – pokračování

Ič.	Motiv	Datace I. *)	Datace II. **)
557	Rohový zlomek	2. polovina 15. stol.	
603	Prorok	přelom 15. a 16. stol.	
604	Neurčitelný motiv	přelom 15. a 16. stol.	
605	Neurčitelný motiv	přelom 15. a 16. stol.	
606	Neurčitelný motiv	přelom 15. a 16. stol.	
607	Prorok	přelom 15. a 16. stol.	
608	Prorok	přelom 15. a 16. stol.	
609	Prorok	přelom 15. a 16. stol.	

Pozn.: *) Datace dle: Z. HAZLBAUER, *Evidenční karty*, 1991–1995, Archiv Městského muzea Čáslav.

**) Datace dle: Č. PAVLÍK – M. VÍTANOVSKÝ, *Encyklopedie*.

Tab. 2: Zastoupení jednotlivých datací

Datace	Počet kachlů
15. století	3
2. polovina 15. století	12
přelom 15 a 16. století/ kolem roku 1500/ konec 15. až začátek 16. stol.	14
po roce 1500/ počátek 16. století	9
1. polovina 16. století	1
2. pol. 16. století	4
15. – 16. století	1

Kde kamna stávala nelze přesně určit, protože při výkopech ve 30. letech 20. století nebyla vypracována nálezová dokumentace. V archivu Městského muzea v Čáslavi je však uložen rukopis Jana Friče, zachycující činnost Sboru pro záchranu hradu Lichnice, s názvem „Dvacet let práce na zřícenině hradu Lichnice“, který se dotýká i nálezů kachlů. Jan Frič v rukopise zmiňuje, že v rohu obdélníkové budovy u kulaté věže bylo během prací nalezeno větší množství gotických kachlů z 15. století. Dle určitých hypotéz se jednalo o většinu kachlů hrnčíře Medka a také o kachle s cechovními erby. V přízemí úzké budovy na jižní straně hradu byly zase nalezeny střepy ze zvlášť umělecky provedených kamen, které stávaly asi v prvním patře. Tyto kachle by mohly být kachlemi tzv. uhersko-česko-polské skupiny, čemuž by nasvědčovalo, že tato část hradu obsahovala reprezentační prostory. V oblasti paláce byly pak objeveny zlomky kachlů z různých kamen z 16.

století, které obsahovaly náboženské motivy. Frič dále uvádí, že nalezené kachle z 15. a 16. století lze rozdělit asi do 6 kamen.¹⁵²⁾

3. Porovnání s jinými lokalitami

Lichnice

Tab. 3: Zastoupení motivů na Lichnici

Typ motivu	Počet
Náboženské motivy	12
Mytologie, alegorie, fantastika	2
Heraldické motivy	12
Světské motivy	8
Architektonické motivy	6
Ornamentální motivy	2
Neurčitelné motivy	3

Největší skupinu motivů zastupují kachle s heraldickými a dále pak náboženskými a světskými motivy. Heraldické motivy obsahují početnou skupinu cechovních znamení, které se, jak bylo výše uvedeno, vyskytují velmi vzácně.

Rabštejn nad Střelou

Tab. 4: Zastoupení motivů na hradě Rabštejn nad Střelou

Náboženské motivy	3
Heraldické motivy	8
Fantaskní motivy	1
Neurčitelné – figurální motivy	1

Tabulka zachycuje pouze reliéfní kachle. Na hradě se kromě gotických reliéfních kachlů našla bohatá kolekce gotických prořezávaných kachlů. Oba typy se však zachovaly ve zlomkovém stavu. Na hradě se objevily podobné motivy jako na Lichnici, například sv. Jiří, lev nebo Meluzína. Celkově převažují kachle heraldické, do kterých patří zemské, šlechtické a městské erby.¹⁵³⁾

152) Jan FROLÍK, *Ke snahám o údržbu zříceniny hradu Lichnice*, Chrudimský vlastivědný sborník 3, 1998, s. 19–34.

153) Zdeněk HAZLBAUER, *Historické kamnové kachle z Rabštejna nad Střelou*, Praha 1995.

Český Krumlov

Tab. 5: Zastoupení motivů na hradě a zámku Český Krumlov

Heraldické motivy	19	Neurčitelný motiv	33
Žánrové motivy	7	Ornamentální motivy	6
Náboženské motivy	14	Architektonické motivy	1
Mytologie, alegorie, fantastika	7	Prořezávané kachle	6

Největší skupinu určených motivů ze sbírky z Českého Krumlova představují heraldické a náboženské motivy jako u předchozí lokality. Velká část heraldických motivů je tvořena kachli s pětelistou rožmberskou růží. Náboženské motivy zahrnují Adama a Evu, Klanění tří králů a Ukřižování Krista. Kromě nich najdeme v souboru mnoho svatých jako sv. Jiří, sv. Kateřinu a sv. Maří Magdalenu.¹⁵⁴⁾

Bruntál

Tab. 6: Zastoupení motivů na hradě Bruntál

Heraldické motivy	8	Portrétní motivy	16
Náboženské motivy	29	Architektonické motivy	46
Mytologické a alegorické motivy	3	Ornamentální motivy	8
Žánrové motivy	10	Neidentifikované motivy	6

Největší zastoupení na této slezské hradní lokalitě mají kupodivu architektonické motivy. Další větší skupinou jsou náboženské kachle a samostatnou skupinu vytváří portrétní kachle.¹⁵⁵⁾

Vízburk

Tab. 7: Zastoupení motivů na hradě Vizmburku

Náboženské motivy	3
Heraldické motivy	9
Fantastiční tvorové	1
Nezařazené	4

154) Michal ERNEÉ, *Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově*, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 5, České Budějovice 2008.

155) Markéta TYMONOVÁ, *Gotické a renesanční kachle ze slezských hradů*, Brno 2011. Disertační práce.

Nejčastějšími motivy jsou opět motivy heraldické. Obsahují zemské a rodové znaky. S kachli z Lichnice má soubor některé společné motivy jako sv. Jiří či motiv lva.¹⁵⁶⁾

Shrnutí

Ze srovnání vyplynulo, že nejčastějšími motivy na hradech jsou obvykle heraldické a hned po nich náboženské motivy a dále žánrové motivy. Některé motivy se vyskytují na většině lokalit jako například sv. Jiří, Meluzína apod. Na žádné z porovnaných hradních lokalit nebyly nalezeny cechovní motivy, což dokládá unikátnost tohoto motivu na hradní lokalitě.

4. Příloha

4. 1. Katalog kachlů

SEZNAM ZKRATEK

Inv. č.	inventární číslo
R	rozměry
MV	maximální výška ČVS
MŠ	maximální šířka ČVS
HK	hloubka komory
IK	ikonografie
OL	okrajová lišta
ČVS	čelní vyhřívací stěna
K	komora
OVO	okraj vyhřívacího otvoru
ZP	zadní plocha ČVS
H	keramická hmota
Dat.	datování
kk	komorový kachel
ZO	záchytný otvor
VO	vyhřívací otvor komory
LHR	levý horní roh
PHR	pravý horní roh
PDR	pravý dolní roh
HO	horní okraj
LO	levý okraj
DO	dolní okraj

¹⁵⁶⁾ Jan KOŠTÁL, *Archeologické nálezy z hradu Vizmburku*, Brno 2007. Diplomová práce.

Kachel K 22

Motiv: Znak města Chrudimi
Celá ČVS a převážná část K kk
R: Mš = 187 (celá), Mv = 193 (celá), Hk = 95
IK: na zdvojeném, dole zahroceném erbovním štítku jednohlavá orlice s roztaženými letkami, hledící vpravo. V dolních rozích triloby (znak města Chrudimi)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světle růžově okrová, jemně drsná, slídová zrna
K: úplná konická. Nahoře velký kruhový ZO (20), vlevo nepravidelně obdélný (14 × 6) a vpravo malý čtvercový. VO mírně oválný (125/140 × 100/115)
OVO: přímý, mírně zevně ovalený, nahoře rovný
ZP: červenohnědá, zakouřený, slídová zrna
H: homogenní, hojně kaménků
Dat.: přelom 15. – 16. století

Obr. 1: Kachel K 22

Kachel K 23

Motiv: Adam a Eva
Celá ČVS a úplná K kk
R: Mš = 205 (celá), Mv = 202 (celá), Hk = 110
IK: na zdvojeném, dole zahroceném erbovním štítku vyrůstá uprostřed ze džbánu srdcovitě značně stylizovaný strom. Na jeho kmeni ovinutý hrad s lidskou horní polovinou těla a hlavou se špičatou čepicí. Podává Evě, stojící vlevo jablko, Adam je vpravo (erb cechu hrnčířů)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světle růžově okrová, jemně drsná, slídová zrna
K: úplná, konická. Vlevo velký kruhový ZO (18), nahoře a dole menší nepravidelné ZO. VO kruhový (105/120), zevně ovalený, nahoře nepravidelně rovný
ZP: černohnědá, zakouřená, slídová zrna
H: ?
Dat.: přelom 15. – 16. století

Obr. 2: Kachel K 23

Kachel K 24

Motiv: Hradební zeď s cimbuřími
Celá ČVS řím. k.
R: Mš = 185 (celá), Mv = 185 (celá)
IK: horní 2 řezaná cimbuří s pultovými stříškami. Na nich jednoduché erbovní štítky: vlevo stylizovaná hradební zeď se 3 stínkami, vpravo příčné břevno šikmo řezané. Mezi stínkami a na kraji další 3 pultové stříšky. Pod nimi provazec. Na většině větší rovné plochy do kosočtverců vepsané lomené oblouky, uprostřed nich kruhy se stylizovanými 5ti listými květy
OL: jen dole, dovnitř jednostranně zaoblená
ČVS: bělavě okrová, jemně drsná, slídový přetah
K: hnědá, zevně ryté záchytné šroubovice, hojně slídy
ZP: tmavě šedá, zakouřená, hojně slídových zrn
H: homogenní, kaménky
Dat.: konec 15. až začátek 16. století

Obr. 3: Kachel K 24

Kachel K 25

Motiv: Sv. Jiří na koni
Úplně zachovalá ČVS kk s úplnou K
R: Mš = 222 (celá), Mv = 224 (celá), Hk = 102
IK: Sv. Jiří na koni vlevo bojuje s drakem vpravo, za koněm velká princezna. Po celé ploše stylizované květy
OL: nepravidelný hranol
ČVS: červenohnědý, jemně drsná, hojně slídových zrn
K: úplná konická. Vpravo čtvercový ZO (5 × 5). VO nepravidelně kruhový (137/160). OVO vysoký, zevně ovalený, nahoře rovně seříznutý
ZP: červenohnědá, zakouřená, hojně slídových zrn
H: ?
Dat.: přelom 15. – 16. stol.

Obr. 4: Kachel K 25

Kachel K 34

Motiv: Znak cechu ševců
Celý reliéf říms. obdél. řád. kk. Spleno ze 3 ks
R: Mš = 226 (celá), Mv = 183 (celá)
IK: přední plocha svislá, horní k ní přiložená pod tupým úhlem. Vpředu: hrotitý gotický štítek, nesoucí 3 málo ohnuté nohy ve škorňích s ostruhami. Na obou stranách po 3 svislých pásech vždy po 6 jednoduchých trojúhelnících (zevní pásy směřují hroty proti 2 vnitřním). Nahoře: vodorovně stylizované akanty. Mezi oběma plochami provazec se šikmými zářezy. Nahoře zbytky po 2 cimbuřích
OL: jen dole – jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světlý okr, jemně drsná, zbytky slídového přetahu
K: větší výběhy, oranžově okrová, užší ploché záchytné šroubovice
ZP: šedá a černá, zakouřená, prstování
H: homogenní, hojně kaménků
Dat.: okolo poloviny 15. století (?)

Obr. 5: Kachel K 34

Kachel K 36

Motiv: Postavy drhnoucí sukno
Střed a levá ½ reliéfu kk, slepeno ze 6 ks
R: Mš = 200 mm, Mv = 198 mm (celá)
IK: uprostřed větší obdélná plocha, vlevo celá postava v gotickém obleku, z pravé jen část noh. Oba drží v ruce barvířské „houby“, jimiž hladí plochu
OL: jednoduchá, dovnitř zaoblená
ČVS: tmavě červená až červenohnědá, místy hladká, místy porézní
K: Ø
ZP: větší část přetažena recentně sádrou, papírní lišty, světle hnědá
H: tmavší šedavé jádro, kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století (?)

Obr. 6: Kachel K 36

Kachel K 37

Motiv: Rytíř na koni
Větší část reliéfní plochy kk
R: Mš = 191 (celá), Mv = 220
IK: Rytíř ve zbroji na koni vlevo se štítem a dřevcem, část druhého dřevce proti němu, na přilbě zakončení ve tvaru koruny, na ní ryba, za ním fafnochy, z koně vlaje příkrývka (Smil ze Světlíka?)
OL: jednoduchý hranol přechází do reliéfu plynulým výžlabkem
ČVS: zelená, zčásti odražená glazura bez engoby, na hlavě koně má jiný charakter
K: Ø
ZP: část šedohnědá, větší část přetažena recentně sádrou
H: cihlově červená, homogenní
Dat.: 1. polovina 16. století (?)
Pozn.: Pravidelně slepeno ze 2 ks různých kachlů (viz odlišná hlava koně, která „nepřiléhá“ a druhý dřevce, jenž nemá pokračování). Tím je nejistá i celková šířka kachle, protože jeho okraj tvoří jen zlomek s hlavou, ostatní je recentní sádra

Obr. 7: Kachel K 37

Kachel K 38

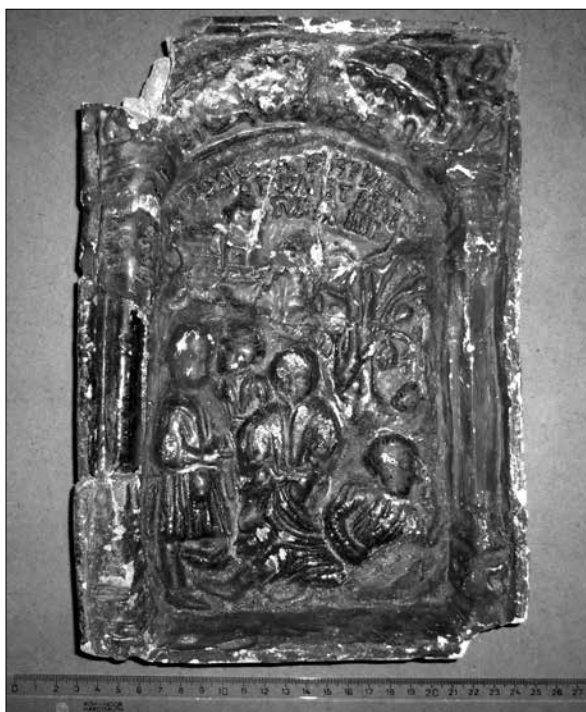
Motiv: Skupina žen
Větší část reliéfní lochy obdélného kk, slepeno z 5 ks
R: Mš = 195 (celá), Mv = 245
IK: Dole skupina renesančně oděných žen, z nichž sedící má obnažené nohy, které jí myje (?) další postava. V horní polovině balustráda z kuželek, za ní hráč na lyru a další s neidentifikovaným nástrojem. V pozadí církevní stavba. Nad skupinou nápis v majuskuli: „NON MECHABERWI VI“. Vše v jednoduché renesanční arkádě, vedle sedící ženy nejasný motiv (náhrobek?)
OL: jednoduchý hranol
ČVS: zelená glazura různých zelených a zelenočerných odstínů s malým leskem, místy porézní
K: O
ZP: okrová a okrově šedá, ostrý zřetelný otisk textilie, část recentně přetažená sádkou
H: světle šedá, homogenní
Dat.: 2. polovina 16. století

Obr. 8: Kachel K 38

Kachel K 39

Motiv: Skupina osob pod stromem
Větší část reliéfní plochy obdélného kk, slepeno z více kusů
R: Mš = 194 (celá), Mv = 285 (celá)
IK: v jednoduché renesanční arkádě (pilastry, zdobený oblouk, v rozích andílci) hlavní motiv: skupina osob, stylizovaný strom, v pozadí stavba, pod arkádou majuskulní nápis: „HONORE PATREM TUUM ET MATREM TUAM IIII“
OL: jednoduchý hranol
ČVS: jemně glazovaná, různé odstíny, většinou tmavé, na modré (!) engobě, různý stupeň lesku, částečně při LO doplněn sádkou
ZP: zcela překryta recentní sádkou
H: homogenní (?)
Dat.: 2. polovina 16. století

Obr. 9: Kachel K 39

Kachel K 40

Motiv: Kristus
Celá ČVS obdélného kk
R: Mš = 195 (celá), Mv = 237 (celá)
IK: jednoduchá renesanční arkáda (pilastry, zdobený oblouk, v rozích andílci) hlavní motiv: ukřižovaný Kristus nad ním nezřetelné INRI + skupina osob (jeden mečem stíná ženu + andílek mu v tom brání) vlevo sloup s nezřetelným motivem
OL: jednoduchý hranol
ČVS: zelená poleva různých odstínů a silného lesku
K: O
ZP: zcela recentně pokryta sádkou
H: ?
Dat.: 2. polovina 16. století

Obr. 10: Kachel K 40

Kachel K 44

Motiv: Aristoteles a Phyllis
Větší část reliéfu kk rohového. Spleno z 5 ks
R: Mš = 224 (k rohu celá), Mv = 223 (celá)
IK: na erbovním štítu mužská (?) postava „na čtyřech“, na ní sedí žena v ruce pásek (?), vedle ještě část další postavy. Celý reliéf zdoben stylizovanými kyticemi. Na pravém okraji část nárožního vývalku se šikmými záseky. Z druhé ČVS nezř. zbytky („Aristoteles a Phyllis“)
OL: jednoduchý nepravidelný hranol
ČVS: světle béžově hnědá, jemně drsná, slídivá zrna, částečně recentně doplněná
K: jen výběh, zevně hojně slídivých zrn
ZP: černá a světle hnědá, větší část recentně pokrytá sádrovým přetahem
H: homogenní, hojně slídivých zrn, silný reliéf (17)
Dat.: 2. polovina 15. stol. až přelom 15. a 16. století

Obr. 11: Kachel K 44

Kachel K 47

Motiv: Pětिलistá rozeta
Celá ČVS kk s většími výběhy K, slepeno ze 3 ks
R: Mš = 205 (celá), Mv = 205 (celá)
IK: třívrstevná nezdobená pětिलistá rozeta, uprostřed kroužek
OL: nepravidelná dovnitř jednostranně zaoblená
ČVS: světlý okr, jemně drsná
K: větší výběhy, zevně ryté záchytné šroubovice. Dole menší nepravidelný ZO
ZP: částečně zakouřená, prstování
H: homogenní, drobné kaménky
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 12: Kachel K 47

Kachel K 48

Motiv: Hrnčír s konvářem
Většina ČVS kk, PDR recentně doplněn, slepeno ze 4 ks
R: Mš = 215 (celá), Mv = 222 (celá)
IK: „hrnčír a konvář“. Vlevo na stoličce sedí goticky oblečený muž, točící na „špruslaku“ hrnek. Vpravo muž drží v levé ruce konvici, za ním džbán. Celá plocha zdobena větvičkami a stylizovanými kyticami
OL: nepravidelný hranol
ČVS: okrově a tmavě hnědá, jemně drsná, slídivá zrna
K: Ø
ZP: hnědá a červenohnědá, částečně zakouřená
H: místy oranžové a šedé jádro, hojně slídivých zrn
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 13: Kachel K 48

Kachel K 49

Motiv: Peroucí se hráči
Celá ČVS kk
R: Mš = 207 (celá), Mv = 212 (celá)
IK: peroucí se hráči vrhcábů. Mezi nimi nakoso postavený stolec se 4 nohama, na něm vrhcábnice a 2 kostky. V PHR a LHR nápis gotickou minuskulí: Medek (Medeli?)
OL: nepravidelný hranol
ČVS: světle hnědá, hladká, slídová zrna
K: velké výběhy, nahoře zbytek velkého kruhové ZO
ZP: zakouřená, hlubší prstování a rýhování
H: homogenní, drobné kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 14: Kachel K 49

Kachel K 50

Motiv: Meluzina II. typu
Úplná, jen dole částečně doplněná VS kk
R: Mš = 213 (celá), Mv = 204 (celá)
IK: Meluzina II. typ
OL: dovnitř zaoblená
ČVS: světlý okr, slídová zrna
K: větší výběhy, zevně tmavě okrová, vpravo ZO ve tvaru nakoso postaveného čtverce
ZP: šedohnědá, zakouřená, prstování, část recentně přetažená sádrrou. U ZO stopy po prořezávání
H: homogenní, drobné kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 15: Kachel K 50

Kachel K 51

Motiv: Erb města Chrudimi
SZ: úplná ČVS kk s celým profilem K, slepeno z 25 kusů
R: Mš = 205 (celá), Mv = 126 (celá), Hk = 90
IK: střední motiv: dole zašpičatělý a vpravo nahoře vykrojený erbovní štítek s jednohlavou korunovanou vpravo hledící orlicí. Okolo štítku kruhový medailon s gotickým nápisem: „Erb miesta Chrudimie dielal toto medek ian“. Ve všech čtyřech rozích triloby
OL: oboustranně zaoblená
ČVS: střední, místy tmavší okr, jemně drsná, slídová zrna
K: pozdně gotická konická, hrubě formované záchytné šroubovice. VO kruhový, OVO silně zevně ovalený, nahoře rovný. ZO: nahoře – nejprve řezaný a potom formovaný, dole obdélný nepravidelně kruhový
ZP: zakouřená, černá a černohnědá, část recentně překryta sádkou. Nahoře i dole stopy po prořezání ZO
H: světlejší, oranžové jádro, kaménky
Dat.: počátek 16. století

Obr. 16: Kachel K 51

Kachel K 52

Motiv: Anděl s kalichem
Úplná ČVS kk, slepeno ze 2 kusů
R: Mš = 209 (celá), Mv = 207 (celá)
IK: Anděl držící oběma rukama na prsou kalich. Na hlavě má křížek
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světlý okr, lesklá, silný přetah slídou, jemně drsná
K: výběhy, hnědá, slídová zrna. Dole nepravidelně proříznutý ZO
ZP: částečně zakouřená, černá a hnědá, prstování
H: homogenní, drobné kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století (?)

Obr. 17: Kachel K 52

Kachel K 53

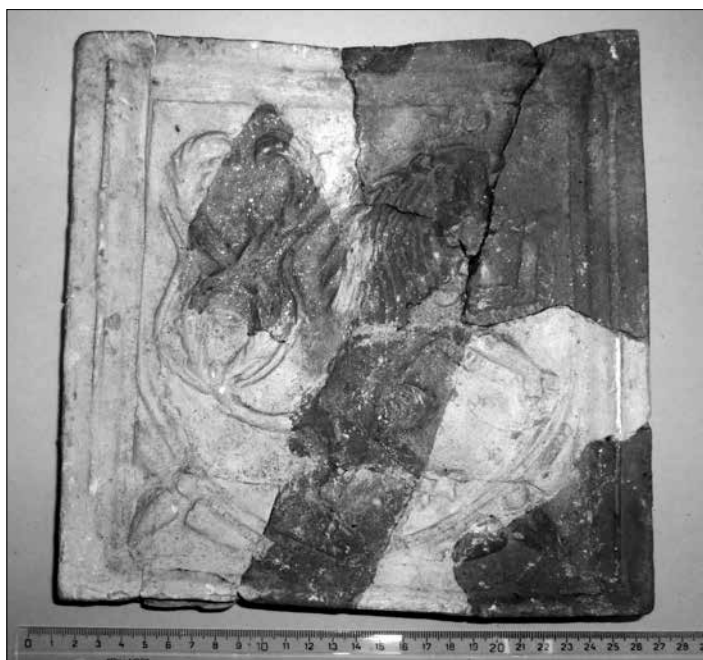
Motiv: Římsový kachel
Celá ČVS říms. kk s úplnou K
R: Mš = 194 (celá), Mv = 150 (celá) bez cimbuří, 187 s cimbuřím, Hk = 132
IK: nahoře 2 stínky cimbuří s pultovými stříškami, pod nimi majuskulní nápis ME DE (Medek?). Na krajích mezi cimbuřím další 3 pultové stříšky. Pod nimi šikmo zleva vpravo dolů řezaný provazec. Ostatní plocha rovní, na ní soustava kosočtverců vždy se 4 gotickými oblouky
OL: jen dole, nepravidelná
ČVS: světle okrová, lesklá (souvislý přetah slídou), na horním cimbuří zbytek červeného přetahu
K: zcela zachovalá, konická, zevně mělké záchytné šroubovice a zbytky hliněného výmazu, hnědá a šedohnědá, slídová zrna. VO kruhová (vnitřní Ø = 110, zevní = 141), OVO zevně silně ovalený, nahoře rovný. Na dolní ploše velký kruhový ZO (16)
ZP: černá, silně zakouřená
H: homogenní (?)
Dat.: počátek 16. století (?)

Obr. 18: Kachel K 53

Kachel K 56

Motiv: Český lev
LHR a LDR, část reliéfu kk. Ostatní doplněno sádkou
R: Mš = 178, Mv = 218 (celá)
IK: Český heraldický lev na gotickém erbovním štítu ve skoku vlevo. V dolních rozích triloby
OL: dole a nahoře jednoduše dovnitř zaoblený hranol, vlevo široký hranol s menším hranolem uprostřed
ČVS: světle cihlově hnědá, jemně drsná, z velké části recentně doplněná sádkou
K: jen výběhy
ZP: zakouřená, prstování, slidová zrna, převážně přetažena sádkou
H: homogenní, drobné kaménky, silný reliéf (16)
Dat: 2. polovina 15. století až začátek 16. století

Obr. 19: Kachel K 56

Kachel K 60

Motiv: Kristus u očistce
Mírně obdélná ČVS kk, HO, LO a DO doplněny sádkou
R: Mš = 203 (celá), Mv = 225 (celá)
IK: jednoduchá renesanční arkáda (pilastry, zdobený oblouk, v rozích andílci). „Kristus u očistce“ za ním stojící mužská postava, před ním v poloportálku mužská polopostava a hlava d'ábla (?). Okolo hlavy svatozář, v ruce hůl (praporec?)
OL: jednoduchý širší hranol
ČVS: tmavě zelená glazura
K: O
ZP: převážně recentně přetažena sádkou, střední okr, zřetelný otisk textilu, hlubší lineární rýhy
H: ?
Dat: 2. polovina 16. století

Obr. 20: Kachel K 60

Kachel K 61

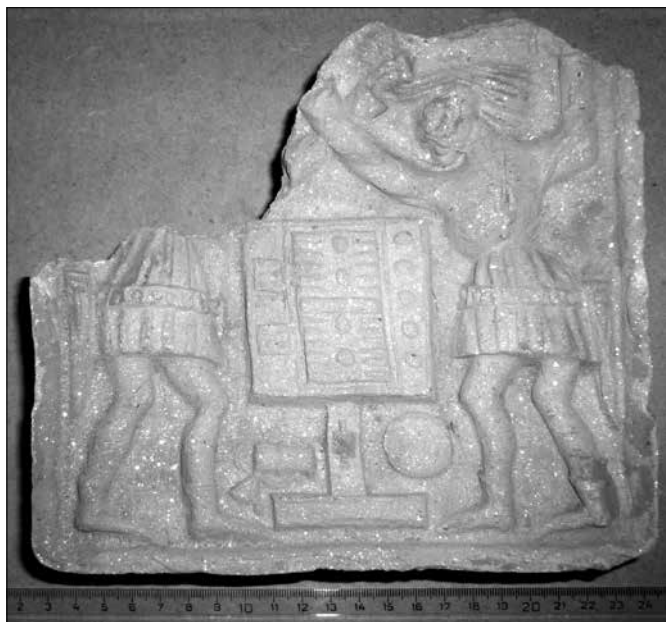
Motiv: Erb řezníků
Zcela zachovalý reliéf kk. Spleno ze 6 ks
R: Mš = 205, Mv = 207 (celá)
IK: dvojitá, dole špičatý erbovní gotický štítek. Na něm dvouocasý lev ve skoku doprava. Před ním 2 zkřížené sekery (cechovní erb řezníků)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: střední a tmavší okr, jemně drsná, slídová zrna
K: výběhy, zevně jednoduše rytá záchytná šroubovice, oranžově okrová, vlevo i vpravo zbytky po velkých kruhových ZO
ZP: okrově hnědá a hnědá, místy šedohnědá, částečně zakouřená, většina přetažena recentně sádrou
H: homogenní, drobné kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století (?)

Obr. 21: Kachel K 61

Kachel K 62

Motiv: Peroucí se hráči
Celý reliéf kk bez PHR
R: Mš = 181 (celá), Mv = 172
IK: Peroucí se hráči vrhcábů (levý celý, pravý jen dolní polovina). Mezi nimi hrací stolec s vrhcábnicí, 2 kostkami a 9 žetony. Vpravo dole převrnutá konvice, vlevo kulatá calta (?)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: střední okr, jemně drsná, slídová zrna
K: výběhy, zevně jednoduché ryté záchytné šroubovice a zbytky hliněného výmazu. Dole zbytek většího kruhové ZO, vpravo zbytek prořezávaného ZO, vlevo malý ZO zalepený před výpalem hlinou
ZP: tmavě šedohnědá, zakouřená, hojně slídových zrn, při obou bocích K stopy po prořezávání ZO
H: homogenní, slídová zrna
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 22: Kachel K 62

Kachel K 63

Motiv: Znak ševcovského cechu
Reliéf kk bez středu – doplněno sádrou a LHR, slepeno z 5ks
R: Mš = 203 (celá), Mv = 200 (celá)
IK: vpravo rytíř v plátové zbroji s přilbou, z levého jen nohy. Uprostřed nahoře „W“, malá část erbu vlevo (erbovní znak ševcovského cechu)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: tmavší okr, jemně drsná, zakouřená, většina přetažena recentně sádrou
H: homogenní, oranžová
Dat.: konec 15. století

Obr. 23: Kachel K 63

Kachel K 66

Motiv: Znak města Chrudimi
Celý kk včetně celé K
R: Mš = 191 (celá), Mv = 200 (celá), Hk = 110
IK: jednohlavá orlice na erbovním štítku dole hrotitým, hledící vpravo. V dolních rozích trojlaločné šípátky
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světlý, hladká
K: úplná, pozdně gotická, konická. VO kruhový (110/120), OVO zevně ovalený nahore rovný. Vlevo větší, nepravidelně kruhový ZO (22 × 15), nahore obdélný ZO
ZP: černá a černohnědá, zakouřená
H: světlý okr, homogenní, hojně kaménků
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 24: Kachel K 66

Kachel K 67

Motiv: Znak ševcovského cechu
Celá ČVS říms. kk. s částí K
R: Mš = 227 (celá), Mv = 183 (celá)
IK: uprostřed jednoduchý, dole hrotitý gotický erbovní štítek s 3 ohnutým a nohama ve škorních s ostruhami. Vpravo i vlevo po 3 sloupcích po 6 trojúhelníků. Zevní sloupce hroty dovnitř, vnitřní ven. Nahoře tordovaný provazec. Horní menší plocha odkloněná pod tupým úhlem, na ní stylizovaný rostlinný úponek.
OL: jen nahoře a dole, dovnitř jednostranně zaoblená
ČVS: střední okr, jemně drsná, ojedinělá slídivá zrna
K: jen výběh. Hnědá slídivá zrna, nepravidelně formované záchytné šroubovice
ZP: hnědá a červenohnědá, zakouřená, prstování, slídivá zrna
H: homogenní, kaménky
Dat.: 15. století

Kachel K 68

Motiv: Erb s nebozezem
Pravá polovina říms. kk s celým profilem K. Levá polovina před vypálením hladce odříznuta
R: Mš = 130 (celá), Mv = 172 (celá), Hk = 118
IK: Na větší ploše – kolmé částečně seříznutý jednoduchý, dole hrotitý gotický erb se svisle postaveným nebozezem. Vpravo 3 sloupce trojúhelníků po šesti, zevní s hroty dovnitř, vnitřní ven. Nahoře šikmo tordovaný provazec zleva z hora vpravo dolů s částečně setřelým reliéfem. Horní plocha po tupým úhlem odkloněná s nezřetelným rostlinným prvkem
OL: jen nahoře a dole – nepravidelný hranol
ČVS: světlý okr, hladká se souvislým přetahem slídy
K: gotická, konická, zevně ryté záchytné šroubovice. VO kruhový, zevně široce ovalený, nahoře rovná. Vpravo velký oválný ZO (20 × 15)
ZP: šedočerná a černá, zakouřená. Prstování, papírární lišty, slídivá zrna
H: homogenní, kaménky
Dat.: 15. století

Obr. 25: Kachel K 68

Kachel K 69

Motiv: Adam a Eva u stromu poznání
Celá ČVS kk s částí K
R: Mš = 210 (celá), Mv = 207 (celá)
IK: na zdvojeném, dole hrotitým gotickém erbovním štítku je uprostřed silně stylizovaný strom, vyrůstající ze džbánu s obtočeným hadem s antropomorfní hlavou, podávající Evě jablko. Eva vlevo, Adam vpravo („Adam a Eva u stromu poznání“)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světlý okr, jemně drsná
K: výběhy. Širší, ploché, ostře ryté záchytné šroubovice, stopy po ZO recentně zaplněných sádrrou
ZP: černá, zakouřená, prstování. Část recentně překryta sádrrou
H: místy cihlově červené jádro, kaménky
Dat.: 15. století

Obr. 26: Kachel K 69

Kachel K 70

Motiv: Rozeta
Celý kk, s úplnou K
R: Mš = 202 (celá), Mv = 209 (celá), Hk = 110
IK: stylizovaná třívrstevná pětিলístá rozeta s kruhovým středem
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: narůžovělý okr, zbytky souvislého slídového přetahu, jemně drsná
K: úplná, gotická, konická. Zevně široké ploché záchytné šroubovice. VO kruhový (115/130). Na obou bocích proříznuté obdélné ZO, částečně při výrobě zalepené hlinou, nahoře velký kruhový ZO (16)
ZP: černohnědá, zakouřená
H: ?
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 27: Kachel K 70

Kachel K 72

Motiv: Anděl s křídly
Celá ČVS kk a částí K. Slepeneček ze 4 ks
R: Mš = 214 (celá), Mv = 210 (celá)
IK: Velký anděl s křídly, držící oběma rukama na prsou kalich
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: okrově šedá, hladká, zbytky souvislého přetahu slídou
K: výběhy. Šedohnědá, vpravo velký kruhový ZO (17)
ZP: černá, silně zakouřená, prstování
H: oranžová, homogenní, kaménky
Dat.: 15. století

Obr. 28: Kachel K 72

Kachel K 73

Motiv: Lilie
Celý reliéf říms. kk bez DO, slepenec ze 2 ks
R: Mš = 208 (celá), Mv = 166 (celá bez cimbuří), 205 (celá s cimbuří)
IK: nahoře 2 stínky cimbuří s pultovými stříškami, pod nimi minuskulní nápis „medeli“ (medek, medea, medeli?). Na krajích a uprostřed další 3 pultové stříšky. Pod nimi šikmo zleva zhora vpravo dolů řezaný provazec. Ostatní plocha rovná, na ní plastická gotická neprořezávaná lišta ve tvaru nepravidelné rozvaliny, uvnitř jejich polí vždy po 4 zkřížených stylizovaných lilích
OL: jen dole jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: hladká, silně lesklá, souvislý přetah slídou, středně okrová
K: větší výběh, zevně okrová, hojně slídových zrn
ZP: černá a černohnědá, zakouřená, důlkové prstování, hojně slídových zrn
H: homogenní, hojně slídových zrn
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 29: Kachel K 73

Kachel K 74

Motiv: Sv. Scholastica
Celý obdélný kk s úplnou K
R: Mš = 198 (celá), Mv = 232 (celá), Hk = 97
IK: ženská postava v řasnatém rouchu a královskou korunou, držící v levé ruce ptáka a v pravé stylizovanou berlu (?). Celá v hrotitým profilovaném gotickém oblouku „jeptišce“, zevně zdobeném rostlinným úponkem s listy a nahoře kraby (Sv. Scholastica)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená, dole chybí
ČVS: úplný okr, hladká, slídová zrna
K: úplná, gotická, zevně nezřetelná vytáčecí rýha, dole zřetelně přimazávaná k ČVS. VO kruhový (111/ 86), přímý, rovný, nahoře rovně seříznutý. Vpravo velký kruhový ZO (19)
ZP: černá, silně zakouřená, hojně slídových zrn
H: ?
Dat.: 15. století

Obr. 30: Kachel K 74

Kachel K 75

Motiv: Znak Kutné Hory
Celý kk s úplnou K, slepeno ze 3 ks
R: Mš = 226 (celá), Mv = 228 (celá), Hk = 105
IK: V kruhovém profilovaném medailonu, dole propleteném, vpravo český heraldický lev, obrácený vlevo, vlevo jednohlavá orlice, obrácená vpravo. Oba drží uprostřed kalich, nad ním královská koruna. V rozích šípatky, v dolních rozích konce roušky („znak Kutné Hory“)
OL: jednostranně dovnitř zaoblená
ČVS: světlý okr, jemně drsná, velmi hojně slídových zrn
K: úplná, gotická, konická. VO kruhový (140/ 160)
OVO: silně zevně ovalený, nahoře rovný, na povrchu K hojně slídových zrn. Vpravo i vlevo obdélné ZO
ZP: černá, silně zakouřená, hojně slídových zrn, po celé ploše mezi ZO stopy po jejich řezání
H: ?
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 31: Kachel K 75

Kachel K 114

Motiv: Okno
Celá stínka cimbuří říms. kk
R: Mš = 42, Mv = 60
IK: v řezané stínce cimbuří obdélné, křížově dělené okno
OL: 0
ČVS: okrově bělavě šedá, slídový přetah
K: O
ZP: jako ČVS
H: homogenní, hojně slídových zrn
Dat.: 15. – 16. století

Obr. 32: Kachel K 114

Kachel K 242

Motiv: Stínka se stříškou
Volně řezaná stínka cimbuří řím. kk s částí ČVS
R: Mš = 57, Mv = 88
IK: stínka s pultovou stříškou s obdélným překříženým oknem. Pod ní zbytky 3 vodorovných odstupujících vývalků
OL: O
ČVS: stříbřitě lesklý slídový přetah na středním okru, jemně drsná. Z boku cimbuří stopy po řezání
K: O
ZP: jen část pod cimbuřím, šedočerná, zakouřená, kaménky
H: střední šedavé jádro, drobné kaménky, slída
Dat.: konec 15. až začátek 16. století

Obr. 33: Kachel K 242

Kachel K 331

Motiv: Nápisová páska (část)
Část ČVS kk
R: Mš = 77, Mv = 65
IK: část nápisové pásky s majuskulním nápisem „APO“ (PAPOUŠEK)
OL: O
ČVS: bělavě šedá, jemně drsná, ojedinělá slídová zrna
K: O
ZP: jako ČVS, otisk textilu, stopa po řezání ZO
H: homogenní, drobné ostřívo
Dat.: 1. polovina 16. století

Obr. 34: Kachel K 331

Kachel K 480

Motiv: Část prořezávaného kachle
Část gotické kružby prořezávaného kachle
R: Mš = 40, Mv = 73
IK: část prořezávaného oblouku s uraženými výstupky
OL: O
ČVS: zelená lesklá poleva na šedavé engobě
K: O
ZP: jako ČVS
H: cihlově červená, homogenní, ojedinělé drobné kaménky a slidová zrna
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 35: Kachel K 480

Kachel K 481

Motiv: Část prořezávaného kachle
Část kružeb prořezávaného kachle
R: Mš = 63, Mv = 56
IK: v kruhu 3 prořezávané rotující plaménky a tři stylizované neprořezávané květy
OL: O
ČVS: zelená lesklá poleva na bělavé engobě
K: O
ZP: jako ČVS
H: cihlově červené, homogenní, drobné kaménky
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 36: Kachel K 481

Kachel K 557

Motiv: Rohový zlomek prořezávaného kachle
Rohový zlomek prořez. k. s částí K
R: Mš = 51, Mv = 47
IK: malé hrotité prořez. oblouky
OL: jednoduchý vysoký hranol
ČVS: hnědá a tmavě hnědá částečně přepálená lesklá poleva
K: rohový výběh. Zevně nahore přepálená do černohněda, dole tmavý okr
ZP: hnědá silně lesklá poleva bez engoby
H: nehomogenní, tmavě šedá a světle cihlová, ojedinělé ostřivo
Dat.: 2. polovina 15. století

Obr. 37: Kachel K 557

Kachel K 603

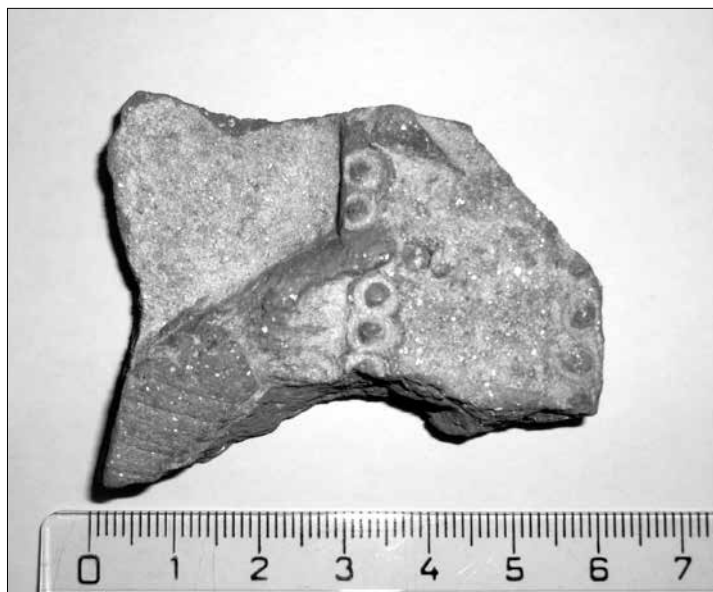
Motiv: Prorok
Část ČVS kk
R: Mš = 52, Mv = 65
IK: část nápisové pásky s písmeny „HO“ (HO?) s křížovým znakem (prorok)
OL: O
ČVS: bělavě šedý souvislý slídový přetah, část zakouřená
K: O
ZP: oranžová, hojně slídových zrn, dodatečný nálep keramické hmoty
H: jako ZP, ojedinělá slídová zrna
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 38: Kachel K 603

Kachel K 604

Motiv: Neurčitelný motiv
Část ČVS kk
R: Mš = 45, Mv = 58
IK: lidská ruka, držící okraj kroužky zdobený páskou
OL: O
ČVS: stříbřitě lesklý souvislý přetah s většími slídovými zrny, část tmavě okrová
K: O
ZP: hnědá, hojně velkých slídových zrn. Lehce zakouřeno, prstování
H: střední šedý proužek, okraje hnědé. Slídová zrna, drobné kaménky
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 39: Kachel K 604

Kachel K 605

Motiv: Neurčitelný motiv
Okraj kk s částí ČVS
R: Mš = 90, Mv = 83
IK: část přeložené nápisové pásky s písmeny „vid“
OL: složitá: širší plochý hranol a dva vývalky
ČVS: většinou souvislý bílý stříbřitě lesklý přetah na tmavém okru, ojediněle slídová zrna
K: výběh s částí prořezávaného ZO
ZP: šedá, zakouřená, ojedinělá slídová zrna, z boku stopy po prořezávání ZO.
H: oranžová, hojně drobných kaménků, slídová zrna, u okraje střední šedý proužek
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 40: Kachel K 605

Kachel K 606

Motiv: Neurčitelný motiv
Roh kk s částí ČVS
R: Mš=123, Mv=106
IK: přeložená nápisová páska s písmeny, z nichž je zřetelné jen EL, vedle malá ozdoba
OL: složitá: jednoduchý vysoký hranol, větší a menší vývalek
ČVS: místy souvislý stříbřitě lesklý přetah, hojně větších slídových zrn na středním okru
K: větší rohový zaoblený výběh. Zevně jako ČVS, ale i černý, zakouřený, hojně slídových zrn
ZP: černá, silně zakouřená, hojně slídových zrn
H: homogenní, tmavý okr, slídová zrna
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 41: Kachel K 606

Kachel K 607

Motiv: Prorok
PDR s větší částí ČVS
R: Mš = 105, Mv = 101
IK: pravá část lidské postavy ve zřásněném rouchu s pravou rukou ohnutou na prsa (prorok?)
OL: složitá: širší dovnitř zaoblená + dva plošší vývaly
ČVS: větší část přetažena souvislým bělavým přetahem, slídová zrna
K: jen menší rohový výběh, dole část prořezávaného ZO, zevně oranžově okrová
ZP: světle šedá, lehce zakouřená, ojedinělá slídová zrna, prstování
H: střední šedavý proužek, oba zevní okraje oranžové, kaménky, slídová zrna.
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 42: Kachel K 607

Kachel K 608

Motiv: Prorok
Část ČVS kk
R: Mš = 69, Mv = 75
IK: část nápisové pásky s písmeny „EL“ a okrajovým zdobením kroužky, kterou drží lidská ruka, část ozdoby (prorok).
ČVS: část souvislý bělavý stříbřitý přetah, hojně slídových zrn na tmavě oranžovém okru, silný reliéf (14).
K: O
ZP: černá, silně zakouřená, hojně velkých slídových zrn
H: homogenní, oranžová, ojedinělé kaménky a slídová zrna
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 43: Kachel K 608

Kachel K 609

Motiv: Prorok
Část ČVS kk
R: Mš = 48, Mv = 97
IK: konec nápisové pásky s třásněmi a písmeny „EZO“ ? (prorok)
OL: O
ČVS: velmi četná slídová zrna na světle oranžovém okru
K: O
ZP: černá, silně zakouřená, hojně slídových zrn
H: homogenní, světlý okr, místy drobné černavé ostřivo
Dat.: přelom 15. a 16. století

Obr. 44: Kachel K 609

4. 2. Fričova fotografie nálezů

Obr. 45: Pohled do skříně s nálezy¹⁵⁷⁾

¹⁵⁷⁾ Jan FRÍČ, *Album fotografií z opravy hradu Lichnice*, Městské muzeum Čáslav, inv. č. 2756.

COLLECTION OF TILES FROM CASTLE LICHNICE

The article is devoted to a detailed analysis of iconographic motifs of tiles. Tiles were found in the castle Lichnice and stored in the City museum in Čáslav.

The largest group of motifs represent tiles with heraldic motifs. These include twelve tiles, consisting of provincial, municipal and guild features. The group of guild features consists of seven tiles, although these motifs are, and especially at the castle area, rare. The second largest group are tiles with religious themes. Another large group are secular motifs.

Most tiles belong to the period around 1500 and the beginning of the 16th century. Another significant group of tiles is ordered into the second half of the 15th century. Four glazed tiles are beyond the majority dating and belong to the second half of the 16th century. The occurrence of other dating is rare.

Tiles dated around 1500 and tiles from the beginning of the 16th century are fall into the period of the reconstruction of the by Mikoláš Trčka z Lípy. The third large group of tiles dated into to the period of the second half of the 15th century could also include either a stove from times of Trčkové or could be placed on the older stoves. Glazed tiles falling into the second half of the 16th century belong to the other stoves. There were at least two pairs of stove at the castle. Where the tiled stove stood can not be exactly determined, because during the excavations in the 30th years of the 20th century was not drafted any finding documentation.

Representation of themes of tiles from Lichnice were compared with others castles. The comparison of the individual sites arise that the most of tiles usually belong to the group of religious and heraldic motifs. On none of the sites were found featured guild, which proving the uniqueness of this motif at the castle Lichnice.